

„ETT KONUNGARIKE, SOM HETER SVERIGE...”

MAGNUS ERIKSSON ELSŐ TÖRVÉNYKÖNYVÉNEK KIRÁLYFEJEZETE (KONUNGSBALKEN)

Nagy Gábor

Miskolci Egyetem, BTK, Történettudományi Intézet
3515 Miskolc-Egyetemváros, Egyetem utca 1, B/2
nagy.gabor@uni-miskolc.hu

A miskolci bölcsészképzés kezdeteinél is jelen levő Engel Pál (†2001), a Posta hajdani legkiválóbb középkorásza¹ e szavakkal zárta angol nyelven olvasóknak írt magyarországi középkortörténete magyar változatának szövegét: „... mint a lengyel–litván államot, úgy Magyarországot is a nemesi rend uralomra jutása juttatta tönkre. Röviden szólva annak az ellenkezője ment itt végbe, ami Nyugat-Európában. Ott a királyi hatalom fokozatosan maga alá tudta gyúrni a partikuláris erőket..., [i]tt az idők folyamán a partikularizmus rendi formája diadalmaskodott a monarchia felett... A nemesi tömegnek olyan állam volt az eszménye, amelynek csak előnyei vannak, amely a kiváltságait csorbíthatatlanul hagyja, a magyar hatalom régi dicsőségét viszont helyreállítja. (...) Korántsem veszett ki azonban Mohács nemzedéke, és eleven maradt az ideológiájuk is. (...) Idegennyűlölete, elfogultsága, illúziói és önimádata a 18. század végétől virulens nacionalizmusként élt tovább, Werbőczy szelleme mindmáig velünk él. Nem tapasztaljuk-e nap mint nap, miként akadályozzák a nemesi tradicionalizmus idejétmúlt szólamai és a nemzeti múlt félreismerése² még fél évezreddel Werbőczy után is egy modern, pragmatikus közéleti gondolkodás kialakulását?”³ Azt, hogy ma miként fogalmazná meg tapasztalatait, nem tudhatni (bár a szellemi és a politikai alvilággal is foglalkozó, utolsó publicisztikája⁴ alapján elgondolható), e mondatai azonban ismétlenül eszébe juthatnak annak, aki Svédország, a demokrácia egy mintaállama múltjával ismerkedik. A két ország közötti mai különbségek bizonyos elemihez rendelhető középkori⁵ előképek egyike ugyanis éppen a világi birtokos rétegek eltérő helyzete. Míg Magyarországon – ismét Engel szavaival – a

társadalom alapvető választóvonalát a birtokjoghoz kötődő kiváltság jelentette, a középkor végi Svédországban nem egyszerűen parasztokat is találni a világi birtokosok között, hanem ők alkották azok legnagyobb csoportját (1. táblázat).

1. táblázat. A birtokok százalékos megosztása 1520-ban (Larsson 1985: 75 nyomán).

61,8%	paraszti
17,3%	világi kiváltságos
17,4%	egyházi
3,5%	korona

A földbirtokos rétegen belül a paraszti és a világi kiváltságos közötti különbség alapeleme az adóhoz fűződő egyértelmű viszony: az előbbinek fizetnie kellett, az utóbbi mentesült alóla. A világi kiváltságos réteget a középkorban nem nevezték (amiként dániai és norvégiai megfelelőjét sem) „nemes”-nek (*adel*), e szó alkalmazása csak a 16. században kezdődött. Az e rétegre a középkorban használt kifejezés, a *frälse*⁶ eredeti jelentése „szabad nyak” (*fri hals*). A *frälse* tagjai megszabadultak – legalábbis az első okleveles említésük szerint – „minden királyi jogtól”.⁷ Az oklevél, amelyre alább visszatérek, Alsnön⁸ kelt 1280 körül (alkalmasint 1280. szeptember 27-én),⁹ a királyi jogtól való mentesség bizonyosan jelentett adómentességet, és egyebek között azok részesültek benne, akik „csatalóval szolgálnak”. A következő két nemzedéknyi idő alatt sokasodtak a *frälsévé* válás feltételei, és bővültek a vele járó kedvezmények – ám a kiváltság ez idő alatt sem vált automatikusan örökösödővé, elveszithető maradt, megvonható, meg is lehetett tőle válni, a megszerzéséhez pedig továbbra is

¹ Banyó 2001.

² Korábban, a Mályusz-émlékkönyvben megjelent tanulmányában már írt erről Engel. (A hely a tanulmány újabb kiadásában: Engel 2003: 200.)

³ Engel 2001: 307.

⁴ „Úrigyerekek tévúton” – az eredetileg 2001. május 12-én megjelent írás az azóta megszüntetett Népszabadság digitális archívumában olvasható el (<http://mol.hu/archivum/archiv-18825-8212>).

⁵ Általános áttekintések svédül, angolul, magyarul: Harrison 2009; Helle et al. 2003; Nagy 2012.

⁶ E réteg két részre oszlott, egyházira (*andsligt*) és világra (*världsligt*), a továbbiakban csak ez utóbbiról lesz szó, az egyszerűség kedvéért *frälse* alakban.

⁷ „af allum konongslicum ræt” – az alsnöi rendelet (közkeletű nevén: *Alsnö stadgan*): SDHK nr 1122.

⁸ A Mälarenen fekvő sziget mai neve Adelsö.

⁹ A leginkább elfogadott keletkezési időről lásd: Jägerstad 1948: 81–88. (magyarul: Nagy 2012: 87–88.).

szükség volt személyes teljesítményre. A feltételek és kiváltságok addigi legrészletesebb törvényi szabályozása az első, főleg a királyi hatalommal foglalkozó fejezetében (*Konungsbalken*, a továbbiakban: *Kg*)¹⁰ olvasható annak a törvénykönyvnek, amelyet Magnus Eriksson¹¹ (1316–1374) király a nem városban lakók számára a század közepén állíttatott össze ósvéd nyelven (annak is a régebbi változatában), és amely századokkal később a *Magnus Erikssons landslag* (a továbbiakban: MEL) nevet kapta.¹² E fejezet magyar fordításával¹³ köszöntöm a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karát, amely huszonöt évvel ezelőtt, a Harmadik Köztársaság kialakításakor egyebek között annak reményében is kezdte meg működését, hogy Európa egyik legelnyagoltabb régiójában korszerű tudás intézményes átadásával járulhat hozzá a születő magyarországi demokrácia erősödéséhez.

A *Kg* cikkelyeinek felidézése előtt azonban szükséges röviden megemlékezni a királyság jogi egységülésének bizonyos elemeiről, a MEL ugyanis ezen egységülés meghatározó eleme.

Szokásjogok, eskütörvények, rendeletek, MEL

A középkori Svéd Királyság lassan alakult ki. Azon területi egységek (*landok*, későbbi elnevezéssel *landskapok*) többsége, amelyekből végül összeállt – és a középkorban többnyire laza szövetségüként működött –, saját törvény (*lag*) szerint élt. Ezt

valameddig szájhagyomány örökítette, alkalmazásának helyszínén, a gyűlésben (*ting*) pedig vitás esetben a *lagman* idézte fel a szövegét. Volt, hogy több *landra* terjedt ki az érvénye. Az a terület, amelyen egyazon *lag* érvényesült, a *lagsaga* (*säga*: mondani). A *lagok* írásba foglalásában a királyság középkori területén Västergötland¹⁴ járt élen: törvényei (VgL) lejegyzésének régebbi változata mai ismeret szerint 1220 körül készült el, ám csak két nemzedékkel későbbi másolatban maradt fenn.¹⁵ Voltak olyan törvénysszövegek, amelyek komolyan hatottak a szomszédokéra, például Upplandé (UL) Västmanlandéra (VmL). Mind e szövegek többféleképp csoportosíthatók, így léteznek *göta-* illetve *svealagar*,¹⁶ *jogkönyvekről* (*rättsböcker*) beszélni abban az esetben, ha az írott szöveg magán kezdeményezésre született meg (mint a VgL), és *törvénykönyvekről* (*lagböcker*), ha a szokásjog átdolgozás után királyi szentesítést kapott. Ilyen az UL, amelyet Birger Magnusson király szentesített Stockholmban 1296. január 2-án,¹⁷ és amely az egyik alapja lett a MEL-nek.

Mind e források kritikai kiadása a 19. században készült el és jelent meg,¹⁸ elsősorban a kiváló jogtörténész, Carl Johan Schlyter munkájának köszönhetően. Ehhez mérhető vállalkozás a jogász Åke Holmbäck és a nyelvész Elias Wessén sorozata,¹⁹ amelyet első alkalommal 1933–1946 között adtak ki: a két professzor modern svéd nyelvre ültette át, és szövegkritikai, tárgyi jegyzetekkel látta el a szövegeket.

¹⁰ Legfrissebb svéd kiadása: Petersson–Wahlgren 1999: 46–58. (E kiadás Åke Holmbäck és Elias Wessén alább ismételt idézett, 1962-ben megjelent művén alapul.)

¹¹ Apja Erik Magnusson herceg, az alább említendő Magnus Birgeresson király (†1290) fiainak egyike, egy róla elnevezett, 14. századi, ósvéd nyelvű forrás (*Erikskrönikan*) szerint testvérével, Valdemarral együtt bátyjuk, Birger Magnusson király fogságában halt éhen Nyköping várában, feltehetően 1318-ban. Magnus Eriksson édesanyja az 1301-ben született norvég királylány és trónörökös, Ingebjørg Håkonsdatter. Magnus Eriksson koráról és alakjáról magyarul: Nagy 2012: 117–157.

¹² Nilsson 2014: 90.

¹³ Ismeretem szerint a MEL-nek nem jelent meg magyar fordítása. A XXX. OTDK Humán Tudományi Szekciójának ülésén, 2011 áprilisában a ME BTK Történettudományi Intézetének hallgatója, Melegh Gábor Balázs bemutatta „Törvényen kell az országnak épülnie” (Magyarázatok a középkori Svéd Királyság történetéhez) című dolgozatát. Pályaműve mellékletként közölte MEL *Edsöresbalken*jének (*E*) magyar fordítását, ám az a MEL egy angol fordításán (The Law of the King’s peace. in: King Magnus Eriksson’s Law of the Realm. A Medieval Swedish Code. Translated and edited by Ruth Donner, with an introduction by Richard Tötterman, Ius Gentium Association, Helsinki, 2000) alapult, a dolgozata pedig nem jelent meg. Az *E* modern svéd kiadásán alapuló magyar fordítás: Nagy 2014.

¹⁴ Götaland és Svealand (azaz a göták és a sveák földje) beláthatatlanul régi felosztása a királysággá összeálló területek egy részének,

1164-től a királyi titulusban is megjelent a népességük (*rex Sveorum et Gothorum*). Svealand részét alkották egyebek között a Mälarentól délre, nyugatra és felfelé eső *landok* (Södermanland, Västmanland, Uppland), a götalandiak egy része esetében a tájolás alapja a harmadik legnagyobb tó, a Vättern: Västergötland, Östergötland.

¹⁵ Azaz, ha a Svéd Királyság mai területét néznénk, akkor a 13. század elején lejegyzett Skånelagen (SkL) lenne az első.

¹⁶ Az előbbi csoportból részben vagy egészben ismert a VgL mellett Östergötlandé (ÖgL) és Smålandé (SmL), az utóbbiból az UL és a VmL mellett Södermanlandé (SdmL), az Ödmården erdejé-től északra, továbbá egy ideig a keleti országrészben alkalmazott Hälsingelagen (HgL), továbbá Dalarna törvényei (DL – alkalmazása vitatott). Närkének és Värmlandnak létezett törvénye, de semmi nem ismert belőlük. Az összes *landskapslagról* vázlatosan: Harrison 2009: 288–294.

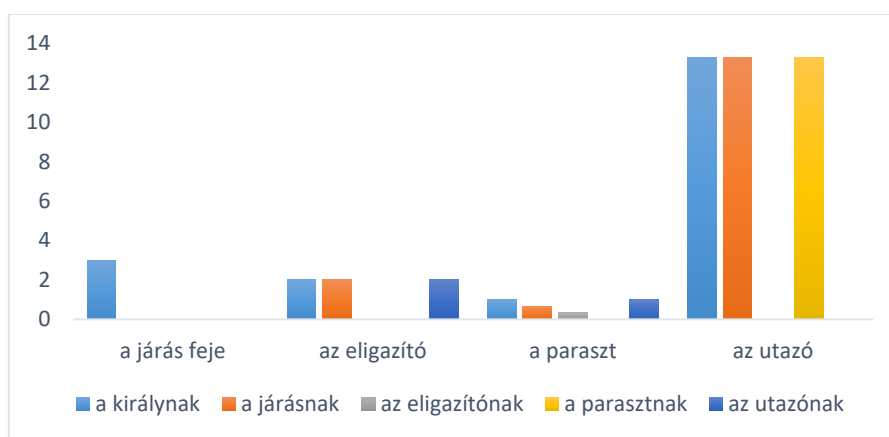
¹⁷ Oklevelének szövege: SDHK nr 1684. E szentesítéssel jött létre három korábbi *lagsag*ából, Attundalandból, Fjädrundalandból és Tiundalandból maga Uppland.

¹⁸ Hans Samuel Collin, Carl Johan Schlyter (szerk.): *Corpus iuris Sueo-Gothorum antiqui. Samling af Sveriges gamla lagar, på Kongl. majestätts nådigste befallning utgifven*. Volumen/Band 1–13. Stockholm [1–3.], Lund [4–13], 1827–1877. A 3–13. kötet Schlyter munkája, a sorozat közkeletű rövidítése SSSL.

¹⁹ Svenska landskapslagar, tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmbäck och Elias Wessén.

Visszatérve a 13. századba, idővel olyan rendelkezések is születtek, amelyek *lagsagától* függetlenül, a királyság egészében érvényesek lettek. A kor, amelyben járunk, a Bjälbo nemzetségé (hibás, ám lassan kikopó elnevezéssel: a Folkungoké),²⁰ amelyeknek a jogalkotást tekintve az első meghatározó alakja Birger Magnusson²¹ (Birger jarl, †1266), az utolsó pedig a dédunokája, az említett Magnus Eriksson, akinek az uralma a 14. század harmadik negyedében ényészett el. Az időszak legtöbbet tárgyalt okleveles

forrása a jarl fiai egyikének, Magnus Birgersson királynak az idézett alsnői rendelete.²² Feltehetően latinul kelt, ám csak két, 14. századi svéd nyelvű másolatból ismert. Rendelkezései *edsöreslagar*, azaz olyan törvények, amelyek megtartására az azokat meghozó hatalmasok esküt tettek (*edsöre* > *ed* + *svärja*: kb. esküdni) – ez esetben az oklevelet kibocsátó király, valamint (említésük rendjében) az érsek, a strängnási, az åboi és a växjöi püspök, tizenöt lovag, a kancellár, egy főesperes és két prépost.

1. ábra. Néhány fizetési kötelezettség a megszállásra vonatkozó rendelkezések megszegése esetén az alsnői rendeletből (1280 k).

A rendelet legterjedelmesebb része a megszállással foglalkozott. Az utazás többnyire a hatalmasok osztályrésze volt, akik általában fegyveres kísérettel közlekedtek, önkényükkal szemben a szállásadásra kötelezett birtokos és családja kilátástalan helyzetbe kerültek. Magnus király kárhóztatva a visszaéléseket meghatározta, kiknek a birtokai mentesülnek e ropant teher alól, valamint szabályozta, kik és miként kötelesek gondoskodni arról, hogy az utazó fizetés ellenében ételhez, abrakhoz, szálláshoz jusson.²³ Minden járás (*härad*)²⁴ feje (*häradshövding*) köteles volt állítani falvanként egy embert (*rättare*, szó szerint „igazító”, kb. vilicus), hogy az irányítsa az utazót a szállásadásra kijelölt paraszthoz, aki viszont fizetséget kapott a szolgáltatásért. Tanulságos felidézni

néhányat a jóvátételek²⁵ közül, amelyek megfizetésére a király rendeleteinek áthágóit kötelezték (1. ábra).

Az utazót befogadni vonakodó paraszt tehát egy-egy márkát²⁶ fizetett a királynak és az utazónak, a harmadik márka kétharmada illette a járást, egyharmada pedig az eligazítót. Ha a járás feje nem állított eligazítót, 3 márkával tartozott a királynak. Ha az eligazító nem gondoskodott szállásadó parasztról, 2–2 márkát fizetett a királynak, az utazónak, és a járásnak. Ám, ha erőszakos megszállás (*våldgästning*: erőszakos vendégeskedés) történt, ide értve azt is, hogy a szolgáltatást igénybe vevő nem fizetett a parasztnak, az utazó büntetése első fokon 40 márka volt. Ezen egyenlő részben osztozott a király, a járás

²⁰ Lásd erről Bolin 1935: 210–242., magyarul Nagy 2012: 76.!

²¹ 1210 körül született, 1266-ban halt meg, lásd Nagy 2012: 65., 76–81.!

²² A forráshoz a 5. és a 9. jegyzetekben említett irodalom túl lásd még: Eriksson 2011: 63–69.

²³ A Magnus Birgersson királyra utóbb alkalmazott elnevezés (*Ladulás*: kb. csűrész) ma leginkább elfogadott középkori magyarázata éppen ez: e rendelkezésével óvta a gazdákat (lásd: Harrison 2002: 307–308.).

²⁴ A Svéd Királysággá összeálló területek nagyobb részén jogszolgáltatási, igazgatási egység, a *landnål* avagy *landskapnål* kisebb, már a kereszténység átvétele előtt létezett. Egyes országrészekben (főleg Svealandban) a megfelelője a *hundare* (század).

²⁵ A rendeletben (és alább a MEL szövegében) ismételtelen használt kifejezés (*böter*) gyöke (*bot*) jóvátételt jelent, ezért sem bírásznak fordítottam.

²⁶ Általánosítva: 1 mark = 8 öre = 24 örtugar. A pénz azonban, amelyet ténylegesen vertek, a *penning* volt, 8 ért belőle 1 örtugot.

és az, „akinél a rablás megtörtént”.²⁷ Ha az elkövető ezt nem fizette meg, akkor törvényen kívüli lett, immár az egész királyságban.

A társadalom biztonságérzetének erősítését szolgálta az oklevél második rendelkezése is. Ezzel a király egyebek között megújította azokat az eskütvényeket, amelyek az otthon, a nő, a templom és a gyűlés békéjét (*hemfrid, kvinnofrid, kyrkofrid, tingsfrid*) védtek, és (a szöveg szerint) az apja, Birger jarl idején keletkeztek. Annak, aki a saját, vagy más otthonában megvágott vagy megölt valakit,²⁸ összes ingóságát harmadolták a király, a járás és a felperes között. Ugyanez várt arra is, „aki nőt erőszakol, vagy templomban, temetőben vagy gyűlésben öl, sebesít.”²⁹ Az, aki e békéket megsértette, általában korábban is társadalmon kívüli (*fredlös*: béke nélküli) lett, ám ez az őt elmarasztaló *lagsaga* társadalmát jelentette. Ha elhagyta annak területét, maradt esélye a túlélésre – a királyság megalapítójának is tekintett Birger jarl és társai szándéka szerint azonban a büntetés függetlenné vált attól, hogy az elkövető vagy az áldozat melyik *lagsaga*hoz tartozott, érvénye kiterjedt a királyság egészére. Magnus Birgerssonék e rendelkezésében a svédországi jogszolgáltatás egy jellegzetessége is tükröződik: a tárgyalásos rendezés. Ha ugyanis az elkövető valamiképp meg tudta békíteni a felperest, akkor ez jogosulttá vált a királynál könyörgönni érte, azaz a bűnös számára lehetőség nyílt elkerülni a törvényen kívüli állapotot – ha a király hallgatott a könyörgésre, az elkövető pedig képes volt fizetni az uralkodónak negyven márkát.

²⁷ „...þæssæ XL markær skulu skiptæs i þre løte takær en lot konongær annan hærað oc þriðia þæn sum ranit war wið gørt.” (SDHK nr 1122.)

²⁸ „Et ær þæt at hwar sum huggær allær dræppær nokon i sit sialfs hus ællær annars manz hus...”

²⁹ „...sum quindi walføræ ællær dræppær sarghær i kyrkyu kyrkyugarðhum ællær a þingum...”

³⁰ „bryte” – kb. törő, eredetileg szolgálai jogállású, aki a többiek számára megtörte, szétosztotta az ételmezt.

³¹ „Wiir wilium oc at allir þer mæn ær mæð ørs þianæ at þer hawi þæt samæ frælsi hwem sum þer þianæ hælst.”

³² „län” – a dánból átvett kifejezés értelmének változásairól lásd Fritz 1972: 59–81. Igazgatási feladatot és hűbéradományt is jelölhetett. A Svéd Királyságban a hűbéradomány nem vált örökíthetővé, az adományt vevő jogait és kötelezéseit külön okirat (*förläningsbrev*) rögzítette (Nagy 2012: 97–98.). Éppen Magnus Eriksson korának jellemzője a kincstár eladósodásának gyorsulása, ezzel együtt pedig záloghűbérek (*pantlän*) adása. Közvetlenül a MEL elkészülte után, a polgárháború ismételt kitörésével, az 1350-es évektől ez mind több várat érintett (lásd Fritz 1972: 94–106.).

A királyi család bizonyos tagjai eltartására átengedett terület neve is lehetett *län* (*underhållslän*, például a király öccsei esetében általában *furstelän*, a királyné esetében *morgongävelän* [a *morgongäva* jelentésére lásd a 93. jegyzetet]). Maga a kifejezés élő maradt Svédországban (továbbá 2010-ig Finnországban): az

Az alsnői oklevél leggyakrabban emlegetett rendelkezése a már idézett harmadik, az, amelyik a király katonai hatalmának alapjává váló *frälsével* is foglalkozott. A kedvezmény megadásának indoklása szerint méltó, hogy az, aki a királyt consiliummal is, auxiliummal is („baðþi mæð raðhum oc hialpp”) segíti, nagyobb megbecsülésben részesüljön. A királyi jogtól való mentesség a szöveg szerint három csoportra terjedt ki: a király és kedves testvére, Bengt minden emberére, a birtokaik igazgatóira,³⁰ valamint bérlőire, és az e birtokokon élőkre, aztán az érsek és a püspökök minden apródjára, végül pedig, amint erről volt szó, ugyane szabadság illette meg a csatával szolgálókat, akárkinek szolgáljanak is.³¹

A negyedik rendelkezés azoknak szólt, akik a királytól igazgatási feladatot³² kaptak: nem rakhattak tetszésük szerint újabb terheket a parasztoakra, ha nem akarták elveszteni megbízatásukat, új szolgáltatást csak azt követően igényelhetek, hogy azt a parasztok gyűlésben elfogadják.

Itt érdemes felidézni a paraszti birtoklás és az adófizetés kapcsolatát, jog és kötelesség ugyanis a paraszti rétegben is feltételezte egymást. Az a paraszt, aki földet birtokolt, és nem akart, vagy nem tudott *frälse* lenni, adót fizetett a királynak. Az a paraszt, aki nem birtokolta a földet, amelyen élt, nem adózott – ő bérleti díjat fizetett az általa használt föld birtokosának. Adófizetők (*skattebönder*) és bérlők (*landbor* vagy *landbönder*)³³ együtt alkották a társadalom azon rétegét, amelyet a törvénszövegek „paraszto” (*bönder*) névvel illettek. E parasztoknak

Axel Oxenstierna nevéhez kötődő 1634. évi törvények („1634 års Regeringsform”) óta a *landskap* helyett használt, igazgatási egység értelemben, az ország ma 21 *län*ből (kb. megyéből) áll.

³³ Ez utóbbiak esetében, függően a bérelt föld természetétől (*jordnatur*, amit pedig a föld birtokosa határozott meg, lásd hozzá a 117. jegyzetet) a további elnevezés: *kronbönder*, *frälsebönder* stb. A bérlő helyzetét a MEL-ben a *Jordbalken* (*J*) szabályozta, a XXVII. cikkely például így: „Hat év a bérleti idő. A hetedik évben fog adatni a szegődési ajándék (*städja*), úgy, ahogy erről ők ketten megegyeznek, a föld birtokosa és a *landbo*, és hasonlóképp megegyeznek a bérleti díjról (*avrad*) is. A bérleti díj jogos napjai Szent Tamás napján vannak, karácsony előtt. Ha ő [a bérlő] kiadja a bérleti díjat ezen idő előtt, legyen mentes peres eljárástól (*saklös*). Ha nem ad bérleti díjat a bérleti díj jog szerinti napján vagy előbb, fizessen bírságban negyed résszel többet, mint a bérleti díj, ő pedig [a földbirtokos] mind bírságot, mind bérleti díjat kérjen a karácsony utáni legközelebbi gyűlésnapon.

1. §. A birtokosnak nincs joga a bérlőt felmondani a földről, mielőtt a bérleti időnek vége, amíg neki nem hagyja a teljes szegődési ajándékot, amelyet felszedett tőle.” (MEL 79., a *städja* tehát a hat évig tartó megállapodásért, annak tartamára adott, azaz egyszeri járadék, ellentétben az évente december 21-én fizetendő bérleti díjjal, ezért a többes szám [„jogos napjai Szent Tamás napján vannak”].)

nem csupán a gyűléseken való részvétele, hanem a perbeli jogképessége is független volt attól, birtokolták-e a földet, vagy bérelték. Emlékeztetőül: a magyarországi paraszt az államnak adót és a földbirtokosnak bérleti díjat fizetett, nemes ellenében általában nem tanúskodhatott,³⁴ perbe egyáltalán nem hívhatta,³⁵ ráadásul az eltérő perbeli jogképesség indoklása Werbőczynél erkölcsi alapú.³⁶

Magnus Birgersson király 1290-ben történt halálával a Svéd Királyság felnőtt uralkodó nélkül maradt. A század elején a trón körüli zavarok polgárháborúba torkolltak, amelyekbe a szomszédos uralkodók is beavatkoztak. Birger Magnusson király 1310-ben rákényszerült arra, hogy megosztozzék az országon két öccsével, a már említett Erik és Valdemar hecegekkel, akik örökíthető területekhez jutottak. Erik fiának, Magnus Erikssonnak a születése (1316) arra ösztönözhetette Birger királyt, hogy a királyság felbomlását öccsei halálával akadályozza meg („a nyköpíngi vendégség”),³⁷ ám ennek bekövetkezése után maga is megbukott. A kibontakozás részeként Osloban 1319 júniusában norvég–svéd perszonálunióról állapodtak meg a két ország hatalmasai, Uppsalában július 8-án pedig a svédországi arisztokrácia királlyá tette Magnus Erikssont (aki a norvég trónt már május 8-án megörökölte). Ez alkalommal kelt az utóbb *Frihetsbrev*ként (szabadság-oklevél) említett okirat. Kibocsátói (az érsek, öt püspök, a világiak közül huszan, élükön az ekkor leghatalmasabb, Mats Kettilmundsson)³⁸ a gyermek nevében egyebek között megígérték: mindenki jogait és kiváltságait képességük szerint meg fogják tartani.³⁹ A Svéd Királyság alkotmánytörténetében ekkortól szokás számítani a hatalom megosztását a király és az országtanács (*riksråd*) között (*rådskonstitutionalism*: tanácsalkotmányosság).

Magnus Erikssonból Észak leghosszabb ideig uralkodó királya lett. Fordulatos életébe belefért egyebek között Skáne megszerzése, majd elvesztése,⁴⁰ a svéd királyi hatalom többszöri elvesztése, a kalmari unió kialakítását lehetővé tevő dinasztikus kapcsolat megteremtése a Dániát helyreállító IV. Valdemar királlyal (†1375), majd éveken át tartó fogság, olykor pedig bocsánatkérés az alattvalóitól. Svédországi jogalkotásában apai dédapja és nagyapja (Birger jarl, Magnus Birgersson) egységesítő törekvéseit folytatta.⁴¹ Az 1330–1340-es években számos rendeletet alkotott,⁴² ezek többsége beépült a MEL-be. Abban például, amelyet Norvégia, Svédország és Skáne királyaként Skarában 1335. január 28-án bocsátott ki (és amelyik eredetiben nem ismert), egyebek között megtiltotta, hogy rabszolgaként tartsanak, vagy annak nevezzenek olyan embert, aki Västergötland vagy Värmland *lagsag*ában (azaz a skarai püspökség területén) született, és az egyik szülője keresztény. (Ilyen, a rabszolgaságot korlátozó rendelkezés más *lagsag*ák számára is született.) Skänningében ugyanazon év november 30-án vendégfogadók létesítését rendelte el az utazók számára. Nagypjától eltérően azonban az erőszakos megszállást halállal büntette, hatalmas és alacsony rendű esetében egyaránt, még abban az esetben is, ha a megszálló által elvett érték nem volt nagyobb, mint egy tyúké. E rendeletét ismét kiadta Uppsalában 1344. december 6-án, kibővítve egyebek között azzal, hogy minden *land*ban tizenkét fős bizottság ítéljen azok ügyében, akik a közösséget háborgatják.

A MEL valamikor a 14. század közepén készült. Eredeti vagy csekély mértékben módosított alakjában 1736. szeptember 1-éig,⁴³ azaz csaknem négy évszázadon határozta meg a királyság jogrendjét.

³⁴ „...rusticana attestatio ... contra personam nobilem nihil valet...” (Werbőczy 1990: II. XXVII.)

³⁵ „Quod rustici per semetipsos cum nobilibus lites ingredi non possunt” (Werbőczy 1990: III. XXXI.)

³⁶ „Rustici enim et plebeae conditionis homines tum donis, tum terroribus longe facilius citiusque, quam nobiles, a tramine veritatis abstrahi possunt.” (Werbőczy 1990: II. XXVII.)

³⁷ *Nyköpings gästabad* – a 11. jegyzetben említett *Erikskrönika*-n alapuló ismeret szerint 1317-ben a király meghívta öccseit, hogy együtt ünnepeljék a karácsonyt. A megjelenteket végül bebörtönözte, a hercegek feltehetően a várban pusztultak el 1318-ban.

³⁸ Mats avagy Mathias Kettilmundsson (†1326) a század elején zajló, említett svédországi „korona és kard” ismert, a hercegekhez hű alakja, 1319-ben a királyság főkapitánya és a legfőbb világi méltóság (*drots*) viselője.

³⁹ Az oklevél (SDHK nr 2934.) különböző értelmezéseiről röviden: Schück 2005: 46–51. (Magyarul: Nagy 2012: 117–119., Nagy 2014: 102–104.)

⁴⁰ A terület 1658 óta ismét Svédország része.

⁴¹ Megjegyzendő, hogy anyai dédapja, Magnus Hákonsson norvég király (†1280) éppen azért kapta a „Törvényjavító” (Lagaböte) elnevezést, mert előbb felülvizsgáltatta az egyes *landskapok* törvényeit, majd az egész királyságra érvényes törvényeket készítettett, előbb a vidéknek (Magnus Lagabötes landslov, 1274), aztán a városok (eredetileg Bergen) számára (Magnus Lagabötes bylov, 1276).

⁴² Lásd hozzájuk Holmbäck 1962a: XIV–XXV., Nilsson 2014: 101–105.; magyarul: Nagy 2012: 120–122.

⁴³ Ekkor lépett érvénybe a kilenc fejezetből álló törvénykönyv, amelyet az országgyűlés 1734 decemberében fogadott el („1734 års lag”), és amely annyiban a mai svéd (és finn) jogrend alapja, hogy akkor került sor mindmáig utoljára az összes hatályos törvény revíziójára.

Az összeállítására vonatkozó egyetlen egykorú oklevél, egy protestáció, Örebroban kelt 1347. március 8-án. Ebben három, a király által a törvények egységesítésére Örebroba rendelt *lagman* előtt⁴⁴ öt egyházmegyéből (Uppsala, Linköping, Västerås, Strängnäs, Växjö) érkező kanonokok erősítették meg az általuk ugyanitt, február 21-én szóban már előadottakat: a törvények ezen összehangolása semmiképp nem csorbíthatja az eddig megtartott egyházi törvényeket, jogokat, szokásokat, kétes esetekre pedig fenntartják püspökeik és praelatusaik számára a vizsgálat és döntés jogát. A MEL királyi megerősítéséről nem tud az utókor, alkalmazásának első nyomai 1352-ben kelt, földtulajdonnal kapcsolatos oklevelekből ismertek. Évtizedekbe került azonban, amire mindenütt e törvényeken alapult a jogalkalmazás.⁴⁵ E csúszásnak bizonyosan az okai közé tartozik a királyságot a század második felében sújtó válságsorozat, amelynek egy következménye az egyébként is gyenge királyi hatalom további gyengülése lett.⁴⁶ (A válságok egy része a Norvégia és Dánia felől, valamint a Hanza hajóin 1349/1350-ben megérkező nagy járványból eredeztethető.) A MEL-t három nemzedékkel később némileg átdolgozták. Az új változatot, mivel Kristóf király szentesítette 1442. május 2-án, *Kristoffers landslag* (a továbbiakban: KrL) néven szokás említeni.

A MEL először latinul jelent meg, Stockholmban, az idősebb Christopher Reusnernél,⁴⁷ 1614-

ben. A fordítást Ragvald Ingemundsson készítette el (az UL egyházi fejezetével [*Kyrkobalken*] együtt), feltehetően egy 15. századi kézirat alapján,⁴⁸ valamikor a század végén, talán 1481-ben.⁴⁹ Abban a hitben lehetett, hogy a KrL-on dolgozik,⁵⁰ művét mindenesetre századokon át a KrL latin fordításának gondolták, már csak azért is, mert így tudta és közölte a fordítást kiadó Johannes Messenius⁵¹ is. A zűrzavar éppen a *Kg* esetében látványos. Amikor Kristóf megerősítette a törvényeket, a gót azonosságtudat (*göticism*)⁵² már oly erős volt, hogy megjelent a KrL-ben is – mégpedig éppen az első *balk* (Ragvaldusnál liber, a cikkely pedig caput), azaz a *Kg* nyitányaként. A gót azonosságtudatot tükröző mondatok, amelyek kétségtelenül a KrL legismerőbb elemévé váltak, Messenius jóvoltából aztán bekerültek Ragvaldus fordításának megfelelő helyére.⁵³ Másfelől a MEL keletkezésekor a királyságot kilenc *lagsaga* (az alábbi két svéd szövegben *lagmandsöme*, azaz *lagmani* joghatóság) alkotta, nem pedig tizenegy, mint a KrL létrejöttékor (2. táblázat).⁵⁴

Ismeretem szerint az első, aki megállapította, hogy Ragvaldus nem a KrL, hanem a MEL fordítását készítette el, Schlyter volt, mégpedig az UL kiadásakor.⁵⁵ A MEL kritikai kiadása is az ő érdeme, a modern olvasat és kommentálása ez alkalommal is Holmbäcké és Wesséné.

⁴⁴ „coram vobis ... Legiferis ad corrigendum reformandum et ad vnam concordanciam et conuenienciam leges singulorum legiferatum regni Swecie redigendum per magnificum principem dominum Magnum swecie noruegie et scanie regem nostrum illustrem orabro destinatis” SDHK nr 5399. A teljes oklevél egy fordítása: Liedgren 1962: XXVII–XXVIII. (A három legifer valójában kettő, a harmadikat vicelegifernek mondanánk.)

⁴⁵ Holmbäck 1962b: LVI–LXII.

⁴⁶ Ebben változást Margareta Valdemarsdotter (†1412) hozott, akivel svédországi arisztokraták egy csoportja 1388-ban szövetkezett, és aki tíz év alatt a Svéd Királyságban is megingathatatlanná tette hatalmát, még ha trónra nővére unokáját, Bogislavot ültette is (a nevét Erikre változtatva).

⁴⁷ Lásd róla: Robert 1998.

⁴⁸ Schlyter 1862: LVIII.

⁴⁹ A fordítást megjelentető Johannes Messenius a Praefatióban legalábbis így fogalmazott: „Hoc autem aequitatis Suecicae Gothicaeque volumen clarissimus vir Ragvaldus Ingemundi, decretorum doctor et archidiaconus Ubsalensis CXXXIII ab hinc annis dictione latina donavit...” Messenius azt hitte, a latin szöveg azért oly érthetetlen sok helyütt, mert a másolások során romlott, ezért aztán a legjobb tudomása szerint igyekezett azt emendálni – amikor lehetősége volt, akkor a KrL más szövege segítségével. Ragvaldus fordításának kritikája: Schlyter 1862: LXVIII–LX.

⁵⁰ „...att Ragvald, då han översatte den äldre Landslagen [azaz a MEL-t], trodde sig hafva för sig den af K Christoffer stadfastade, och, såsom det synes, ej hade någon kändedom om den äldre, det

kan förklarar derigenom, att Ragvald år 1442 troligen var ganska ung och ej hade någon kunskap om lagerne, hvartil kommer att han, då han företog sig översättningsarbetet, hade fått för sig en handskrift, som ej genom sin ålder, om ock denna kunde af Ragvald bedömas, gaf honom anledning att tvifla derpå, att den innehöll den yngre Landslagen [azaz a KrL-t].” Schlyter 1862: LVI.

⁵¹ 1579/81–1636 között élt professzor, dráma- és történetíró, a svédországi forráskiadás elindítója, életéről magyarul legújabbban: Nagy 2017b: 257–261.

Ragvaldus *Kg*-fordítása bekerült Staffan Edbergnek a Stockholmi Egyetemen 1962-ben elkészített disszertációjába (*Ragvaldus Ingemundi, Magnus Erikssons landslag, versio latina, Lib. I-IV. Textutgåva med stil- och ordstudier*), amely azonban tudomásom szerint soha nem jelent meg.

⁵² Lásd hozzá Nagy 2017a: 31., 41–43.

⁵³ Schlyter szerint is azokat, akik utóbb egyáltalán a tudatában voltak a MEL létének, hihetőleg megtevesztette „att Messenius ur Chr LL [azaz a KrL] infört början af 1 cap. KgB [azaz a *Kg*], hvilket är det först i ögonen fallande kännetecken, hvarigenom Chr LL skiljes från den äldre Landslagen.” Schlyter 1862: LVI

⁵⁴ A könnyebb érthetőség kedvéért a MEL esetében a modern szövegváltozat olvasható az eredeti helyett, az újabb ósvéd nyelven írt KrL modern kiadásáról nincs tudomásom. A kiemelések a sajátjaim. (Akárcsak a KrL, a MEL ósvéd olvasata is megtalálható a Lundi Egyetem digitális szövegtárában.)

⁵⁵ Schlyter 1834: LVI–LXI, XXVIII–XXIX, LVI, LXIX.

2. táblázat. A *Kg* néhány eleme a MEL-ben és a *KrL*-ben, illetve *Ragvaldusnál*.

MEL	KrL	Ragvaldus Ingemundi
Konungsbalken	Konungxbalker	Liber secundus* de jure Svecorum Gothorumque regali
		Caput I. Primordia et divisionem Sueciae Gothiaequae comprehendens.
	Swerikis Rike ær af hedne værlid saman komith af swea och gotha landh; swea kalladis nordan skogh, och gotha sunnan scogh.	Hoc amplissimum septentrionis imperium a remotissima et antiquissima seculorum memoria in potentissima Suecorum et Gothorum regna coaluit. Suecia vero illa ditio universa, quae citra boreale, et Gothia quae citra meridionale nemus est constituta, olim appellabantur.
	Twenne æra gotha j suerige, østgota oc wæsgotha.	Atqui Gothorum hic duplex natio, ostrogothica nimirum et vestrogothica.
	Ey findz gota nampn j flerom landom fast standande wtan j swea Rike, for thy ath aff them wt spreddis gota nampn j annor landh, som scripten sigher.	Neque uspiam regnorum aut populorum fixum aut stabile reperitur Gothorum nomen ac habitatio, praeterquam in Suecia, quandoquidem testimonio vetustissimorum scriptorum nomen et populus Gothorum ex Suecia imprimis in exteris gloriose permanavit regiones.
I. Om konungariket Sverige som innesluter i sig sju biskopsdömen och nio lagmansdömen	I. Sverikis rike ær aff sweom oc gothom saman komit, huilkit j sik hafuer siw biscops döme oc ælleuo lagmanz döme.	
Ett konungarrike som heter Sverige, innesluter i sig biskopsdömen och nio lagmansdömen med allt inom deras gränser.	§. 1. Thetta Riket haur i sik VII biscops döme oc XI lagmanz döme meth landamærom thera.	Hoc autem regnum in se continet VII episcopatus et IX territoria seu districtus vel legiferatus cum suis confinibus.
Det första är ärkebiskopsdömet i Uppsala, som innesluter ett lagmansdöme över allt Uppland. ...	Första ær erchebiscops dömit i vpsalom, som hauer j sik eth lagmanz döme ofuer alt vpland. ...	Primus episcopatus est Ubsalensis, qui in se continet unum territorium seu legiferatum, videlicet Uplandesem. ...
Det sjunde är Åbo biskopsdöme.	Siwnda ær aabo biscops döme, som hauer j sik tw lagmanz döme, <i>norfinna oc swderfinna</i> .	Ultimus episcopatus est Abogensis continens in se duos districtus vel legiferatus, videlicet <i>meridionalem et septentrionalem</i> .

*Első könyvként ugyanis az *UL Kyrkobalken*-jét közölte.

Visszatérve a 14. századhoz, hamarosan elkészült a városi jogok helyébe lépő várostörvény, utólagos, ám szintén közkeletűvé vált elnevezéssel a *MES*t (*Magnus Erikssons Stadslag*). Jelentős részben a MEL-re épült, az 1363 novemberében hatálomra kerülő Albert király is Magnus Erikssonénak tudta,⁵⁶ feltehetően az 1350-es években állították össze, alkalmasint az évtized közepén.⁵⁷ A beosztása csaknem azonos a MEL-ével, a fejezetek nevé-

nek egyezése azonban olykor megtévesztő – a leginkább éppen a *Kg* esetében, ennek ugyanis az elsődleges tárgya a városi vezetés lett. A dolog természetéből adódik, hogy a földdel foglalkozó rész (*J*) a vidéken élők esetében jóval részletesebb, a kereskedelmet szabályozó (*Km*) pedig a városiak számára készítettben (3. táblázat). Amint látható, a két Magnus Eriksson-kori törvénygyűjtemény nem tartalmaz egyházi fejezetet. Ennek megfelelően az

⁵⁶ „...libro legum per carissimum in Christo avunculum nostrum dominum Magnum Dei gratia Sweciae et Norwegiae regem pro utilitate civitatum et villarum forensium in regno nostro Sweciae,

nuper edito...” Az Åboba 1365. február 7-én kelt oklevél: SDHK nr 8664.

⁵⁷ Holmbäck 1966: LV–LXXXVII.

egyres *lagsagák* egyelőre maradtak a saját jogrendjük egyházi fejezeténél, idővel aztán általános lett az UL *kyrkobalkjának* alkalmazása (Ragvaldus is ezt közölte). A várostörvény a MEL-hez képest két új fejezettel bővült, az egyik a hajókkal foglalkozott, a másik, a legrövidebb, a kockázással.

3. táblázat. Az egyes fejezetek neve, valamint a cikkelyek száma a MEL-ben és a MEST-ben (Holmbäck és Wessén kiadásai alapján).

MEL	Ragvaldus	MEST
-	de iure ... ecclesiastico	-
Konungsbalken (<i>Kg</i> , 33)	de iure ... regali	Konungsbalken (26)
Giftermålsbalken (<i>G</i> , 24)	de iure ... connubiali	Giftermålsbalken (18)
Årvdabalken (<i>Å</i> , 21)	de iure ... haereditario	Årvdabalken (21)
Jordabalken (<i>J</i> , 36)	de iure ... agrario	Jordabalken (17)
Byggningsbalken (<i>B</i> , 38)	de iure ... aedificandi	Byggningsbalken (23)
Köpmålabalken (<i>Km</i> , 9)	de iure ... mercandi	Köpmålabalken (34)
-	-	Skeppmålabalken (20)
Rättegångsbalken (<i>R</i> , 39)	de iure ... placitandi	Rådstugubalken (35)
Edsöresbalken (<i>E</i> , 46)	de iure ... violati iurisiurandi regii	Edsöresbalken (27)
Högmålsbalken (<i>H</i> , 12)*	de iure ... circa poenas capitales	Högmålsbalken (11)
Dråpamålsbalken (med vilja) (<i>DI</i> , 42)	de iure ... circa homicidia voluntaria	Dråpamålsbalken (med vilja) (14)
Dråpamålsbalken (av våda) (<i>DI</i> , 19)	de iure ... circa homicidia fortuita	Dråpamålsbalken (av våda) (16)
Såramålsbalken (med vilja) (<i>SI</i> , 17)	de iure ... circa vulnera voluntarie inflictata	Såramålsbalken (med vilja) (21)
Såramålsbalken (av våda) (<i>SI</i> , 9)	de iure ... circa vulnerationes fortuitas	Såramålsbalken (av våda) (8)
Tjuvabalken (<i>Tj</i> , 39)	de iure ... crica furta plectenda	Tjuvabalken (20)
-	-	Dobblarebalken**

*Az *E* és a *H* hatálya alá eső cselekedetek közötti alapvető különbség az, hogy az ez utóbbihoz tartozók jóvátétellel nem rendezhetők, az élet és a tulajdon elvesztésével járnak („urbotamål, som gå på både liv och egendom.” *H XII*, 1, MEL 216.). A *H* hatálya alá tartoztak például bizonyos gyilkosságok, a kettős házasság, a varázslás és rontás bizonyos változatai, a felség- és országarulás esetei (lásd ehhez a 124. jegyzetet is), a másik házának szándékos felgyújtása. A MEL e fejezetében a férfiak számára fenntartott kivégzés általában a kerékbe törés volt, a nőké a megkövezés.

**Nem oszlik cikkelyekre, hanem három paragrafusból áll.

A király fejezete (*Konungsbalken*)

I. A Svéd Királyságról, amelyik hét püspökséget⁵⁸ és kilenc *lagmani* joghatóságot⁵⁹ foglal magában

Egy királyság, amelyet Svédországnak hívnak,⁶⁰ hét püspökséget és kilenc *lagmani* joghatóságot foglal magában, mindennel együtt azok határain be-

lül. Az első az érsekség⁶¹ Uppsalában, amely magában foglal egy, egész Upplandra⁶² kiterjedő *lagmani* joghatóságot. A második Linköping püspöksége, amely magában foglal két *lagmani* joghatóságot, Östergötlandot és Ölandot.⁶³ A harmadik Skara püspöksége, amely magában foglal két *lagmani* joghatóságot, Västergötlandot és Värmlandot. A negyedik Strängnäs püspöksége, amely magában foglal két *lagmani* joghatóságot, Södermanlandot és

⁵⁸ Az egyházmegyék itt következő sorolása rang szerinti. Kialakulásukról általánosan a már említett műveken túl: Nilsson et al 1998.

⁵⁹ „lagmansdöme” – Wessén jegyzetben hívta fel a figyelmet: ez esetben a *lagman* már nem az adott területen érvényes jogrend felidézője, hanem az egységes törvény fő érvényesítője a saját területén. (Ezért sem fordítottam a kifejezést törvényhatóságnak.)

⁶⁰ „Ett konungarrike som heter Sverige” – az írás címe.

⁶¹ 1164-ben jött létre: Eskil, az akkor Dániához tartozó Lund érseke a franciaországi Sensben a sienai születésű III. Sándor pápa jelenlétében érsekké szentelte Stefan uppsalai püspököt.

⁶² Tág értelemben, azaz nem csupán az 1296-ban kialakult Upplandot, hanem az annál fentebbi területeket, például még Västerbottent is. Megjegyzendő viszont, hogy az érsekséghez tartozó Jämtland ekkor a Norvég Királyság részét alkotta, azaz ott nem érvényesültek a Svéd Királyság törvényei.

⁶³ Az egyházjogilag a linköpingi püspökség részét képező, ám a királysághoz a 13–14. században olykor lazán, olykor sehogy nem tartozó Gotlandnak külön törvénye (*Gualagen* [GL]) volt.

Närkét. Az ötödik Västerås püspöksége, amely magában foglal egy *lagmani* joghatóságot, Västmanlandot és Dalarnát.⁶⁴ A hatodik Växjö püspöksége, amely magában foglalja Tiohärads *lagmani* joghatóságát.⁶⁵ A hetedik Åbo püspöksége.⁶⁶

II. Egész Svédországban nem szabad egynél több királykoronának vagy királynak lennie⁶⁷

Egész Svédországban nem szabad egynél több királykoronának vagy királynak lennie. Ő fog irányítani várakat és földeket⁶⁸ és *Uppsala ödöt*,⁶⁹ a korona javait és minden királyi bevételt, és rendelkezni velük, az övé lesznek a csak őt illető jóvátételek,⁷⁰ az ismeretlen elkövetőjű emberölés utáni jóvátételek⁷¹ és az örökös nélküli örökségek,⁷² és a saját része minden peres eljárásból eredő pénzből⁷³ egész Svédországban, törvény és jog szerint.

III. Ne kisebbitse a király a korona jogát más király kárára

Ne kisebbitse a király a korona jogát más király kárára; ha valamelyik ezt teszi, akkor annak a királynak, amelyik utána következik, joga van a törvény segítségével visszavenni azt, ha képes.

1. §. Mindazoknak, akik az ő országában szorgoskodnak és laknak, engedelmisséget kell tanúsítaniuk iránta, igazodniuk kell utasításaihoz, és a szolgálatára kell lenniük, különösen az ország védelmezésében annak határainál, nem pedig kijebb, hadjárattal, anélkül, hogy ő ahhoz megkapta egyetértésüket.

IV. Most Svédországban királyt választani kell a királyságra, nem pedig örökletes lesz az

Most Svédországban királyt választani kell a királyságra, nem pedig örökletes lesz az, ha elvesztették királyukat, a következő módon: az előzőleg említett *lagman*oknak kell – mindegyiknek a saját *lagsagájából*, mindazoknak az egyetértésével, akik a *lagsagában* laknak – venni tizenkét okos és serény embert, és velük együtt a kitűzött napon és a megfelelő időben eljönni a morai gyűlésbe⁷⁴ királyt választani. Az első szavazat az upplandi *lagmané* lesz, és azoké, akik vele jelöltettek ki királyt választani, aztán mindegyik *lagman*, egyik a másik után: a södermanlandi, az östgötalandi, a tiohäradi, a västgötalandi, a närkei és a västmanlandi.⁷⁵ Ők⁷⁶ fogják őt ítélni a korona viselésére és királlyá levésre, a földek feletti rendelkezésre és az ország irányítására,

⁶⁴ Dalarna a västmanlandi *lagman* alá tartozott (eredetileg ugyanis Västmanland részét alkotta). Az, hogy lett-e saját jogrendje, sok vitát szült a 20. században, a VmL-re igen hasonlító, 14. századi szöveg (*Dalalagen*, DL) ugyanis egyetlen kéziratból ismert, amely nem tartalmazza, mely területen alkalmazták.

⁶⁵ A legkisebb püspökség Tiohäradnak csak kisebb részét tartalmazta, a nagyobb ugyanis a linköpingi egyházmegyéhez és az östergötlandi *lagmansdöméhez* tartozott (Wessén).

⁶⁶ A keleti országrész, amely egyetlen egyházmegyét alkotott (és amelyet végül majd Finlandnak neveztek el), csak évekkel később lett *lagsaga* (lásd hozzá a 76. jegyzetet).

⁶⁷ „skall ej vara” – a szövegben végig a *skola* ige hol temporális, hol modális értelemben használt, nem könnyítve meg már a korban, nyelvben egyaránt közelebb álló Ragvaldus munkáját sem.

⁶⁸ „hus och land” – itt feltehetően az egyes várakhoz (e helyütt: *házak*, a nyköpingsi vár például máig *Nyköpingshuskén* említett) tartozó, az ellátásukra rendelt területek (*försörjningsområde*) értendők, amelyek ugyanakkor ezek nem feltétlenül estek egybe azokkal, amelyekről a vár szedte be az adót (*uppbäringsområde*). A kifejezésről lásd Fritz 1972: 48. skk.

⁶⁹ Az „öd” jelentése tulajdon, gazdagság, az „Uppsala öd” kifejezés általánosan elfogadott értelme: az országszerte a koronához tartozó ingatlanok összessége.

⁷⁰ „ensaksböter” – olyan anyagi jóvátételek (bírságok), amelyeket a peres eljárás során csak egyetlen érintett (ez esetben a király) kapott meg a szokásos három (a felperes, a járás és a király) helyett.

⁷¹ „dulgradrapsböter” – az ismeretlen elkövetőjű emberölés (*dulgradröp*) után a járás által fizetett jóvátételek. A *D I XXIX.* cikkelye taglalta, a jóvátétel – összege a király és a felperes között $\frac{2}{3}$ – $\frac{1}{3}$ arányban megoszoló negyven márka – teljesítése a járás

legalább 15 éves férfaira hárult („av envar som är femton år eller mera av mankön” MEL 228.).

⁷² „danaarv” – az örökös nélkül elhunytak öröksége, amely a királyt illette, legyen szó olyanokról, akiknek nem ismert az örökösük, de akár olyanokról is, akiknek volt valamikor örökösük, ám az valamiért elveszítette öröklési jogát. Az *Å XXI.* cikkelye egyebek között így rendelkezett: „Most meghal egy ember, akinek nincs örököse maga után az országban. Ha jogos örökös jön egy éjen és egy éven belül, levéllel és biztos ismertetőjelekkel, hogy annak örököse, vegye annak örökségét. Ha nem jön egy éjen és egy éven belül, akkor vegye a király annak örökségét, legyen az föld vagy ingóság, ezt hívják *danaarv*nak.” (MEL 64.; „egy éjen és egy éven belül [„inom natt och år”], azaz az egy év utáni első napot követő éjjelig.)

⁷³ „saköre” – azaz az általában három részre osztottakból, lásd a 70. jegyzetet!

⁷⁴ A gyűlés a morai réten zajlott, Uppsalától délre, Tiundaland és Attundaland (kettő az 1296-tól Upplandot alkotó három land közül) határan.

⁷⁵ A *lagman*ok felsorolása tehát nem a püspökségeknek az I. cikkelyben említett rangrendjét követi, hanem a király útvonálát *eriksgatája* (lásd hozzá a 78. jegyzetet) alkalmával, amint ezt alább a VII. cikkely mutatja.

⁷⁶ A lista hamarosan kiegészült. Uppsalában 1362. február 15-én a kisebbik királyfi, Hákan Magnusson norvég uralkodó az apja és az országtanács egyetértésével Svédország királya is lett, amint ez az eseményről kiállított okleveléből tudható. A szöveg szerint a választásban részt vett az egyetlen *lagmansdömét* alkotó keleti országrész (Österland, később általánossá vált nevén Finland) *lagmanja*, Nils Turesson (lovag, az országtanács tagja, †1364) is, mostantól pedig a választáson mindig részt vevő

törvény erősítésére és béke tartására. Akkor neki ítelt az *Uppsala öd*.

1. §. Az országon belül született férfiak közül – mégpedig a leginkább királyfiak közül, ha olyanok léteznek – az, akit királynak vesz mindezen *lagmanok* szavazata vagy a legtöbb [szavazat], és azoké, akik a *lagmanokkal* együtt jelöltettek ki, őt fogják az említett *lagmanok* királlyá ítélni.⁷⁷

V. Ez a király esküje: először, hogy szeretni fogja Istent és a Szentegyházat, és [a] könyvre és ereklyékre fogja tenni esküjét

Ugyanazon a napon és helyen fogja a király hűségesküjét adni mindenkinek, aki az országban lakik.

1. §. Az első cikkely az, hogy szeretni fogja Istent és a Szentegyházat, és erősíteni ennek jogát, úgy mégis, hogy minden királyi jog, [valamint] a korona és Svédország egész közössége joga megmarad csorbítatlanul.

2. §. A második cikkely az, hogy erősíteni, szeretni és ápolni fog minden jogosságot és igazságot, és elnyomni minden fonákságot és igazságtalanságot és jogtalanságot, törvénnyel is, saját királyi hatalmával is.

3. §. A harmadik cikkely az, hogy egész közösségéhez hűséges és állhatatos lesz úgy, hogy nem szabad tönkretennie senkit, szegényt vagy gazdagot, semmilyen módon, sem életét, sem testrészeit tekintve, anélkül, hogy az törvényesen elmarasztaltatott, amiként a törvény mondja, és az ország joga; javat sem szabad tőle elvennie semmi módon, csak

törvény és törvényes ítélet szerint, amiként erről előzőleg volt szó.

4. §. A negyedik, hogy országát, Svédországot belföldi és nem külföldi emberekkel fogja irányítani, amiként ez régi törvény és az ország joga régtől fogva. Ne is vétessék be külföldi a tanácsába, várrakkal vagy földekkel vagy *Uppsala öddel* se rendelkezzen, vagy oly régi koronajavadalommal, amelyik esetében senki nem emlékezik arra, vagy tudja igaz híresztelésből, hogy az mikor került a koronához.

5. §. Az ötödik, hogy a király várakra és földekre azok évi bevételével fog gondot viselni, és védeni fogja határait a hatalma szerint, úgy, hogy egyik se csökkenjen az előzőleg megnevezettek közül azon király számára, aki utána következik, mert annak joga van visszavenni azt törvénnyel, azért, mert egyébként egy királyság rövidesen egy grófság lenne, vagy kisebb.

6. §. A hatodik, hogy a király az *Uppsala ödből*, a koronajavadalmakból és az országából származó évi törvényes kötelezettségekből fog élni, és nem fogja az országát terhelni semmi új teherrel vagy adóval, kivéve e feltételek esetén: először, ha külföldi haderő, keresztény vagy pogány, akarja dúlni az országát, vagy, ha valaki az országon belül szembehelyezkedik a koronával, a király pedig nem képes másként oltalmazni magát, vagy, ha a királyt meg fogják koronázni, vagy *eriksgataját*⁷⁸ fogja lovagolni, vagy ki fogja házasítani a gyerekeit, fiát vagy lányát, vagy, ha a királynak várait⁷⁹ szükséges építenie vagy *Uppsala ödöt*.⁸⁰ Ilyen esetekben a püspök és a *lagman* minden *lagsagaban*, és hat

venni az österlandi küldöttek: „Wi Haquon medh gudz nadh konunger swerikis oc norikis kiænnomps medh thesso brewe at wi medh rade samthyke oc godwilia wars aldra kiæræsta faders konung magnusæ oc rikisins radz j swerike som j vpsalum nær oss waro tha wi til konung wæliæs sculdum. Tokom wi *herra niclis thureson som lagman j østerlande ær j thæt kor oc wal som lagmen j swerike aff alder hafft hawa swa som thessa Lagmannen aff vplande aff sudermannalande østergotlande tihærædh westergotlande nærike oc aff vestmannalande at the scula konung wælia oc til rike dōma særdeles for thy at aff allum biscops dōmom j swerike agha tolf men medh therra lagmanne til mora stens at koma oc thær konung at wælia vpa aldz almoghens wægna oc nw medhan østerland thæt ær eth biscops dōme oc eth lagmanz dōme ... hwaria sinne konunger wæliæs scal tha *scal lagmannen koma medh klærkom oc tolf mannom aff almoghænom oc konung dōma aff aldz almoghens wægna j østerlande...*” (SDHK nr 8082., a kiemelés tőlem.)*

⁷⁷ Végző soron a király választásában közvetve elvileg részt vett a társadalom összes megtelepedett felnőtt férfija (azaz azok, akiknek joguk volt gyűlésen megjelenni). A *lagman* megválasztása ugyanis a *land* gyűlésén (*landsting*) kezdődött, amelyet a területileg illetékes püspök hirdetett meg, és azon meg is jelent az egyház részéről, harmadmagával. „Aztán fog a nép a gyűlésben

hat *frälsét* és hat parasztot választani. E tizenkettő együtt a három klerikussal ki fog választani három embert azok közül, akik a *lagsagaban* laknak, akikről ők [a tizenöt – NG] legjobb értelmük szerint hajlandók kezeskedni Isten előtt, hogy azok a *land* számára a leginkább hasznosak. Abból a háromból fog egyet venni a király...” (R I, MEL 158.)

⁷⁸ „rida sin eriksgata” – az *eriksgata* szóösszetétel első fele bizonytalan etimológiájú. Van, aki valamelyik Erik királyhoz köti, van, aki a név jelentéséhez (kb. „egyedurakodó”), megint mások az eskü (*ed*) szóhoz, lásd Hellquist 1922: 122. Ragvaldus fordítása sem segít: a MEL szövegét a KrL átvette („erics gathu sina ridha”) ugyan, ám ez a latinon nem látszik: „circuire regnum pro feliciore introitu” (Ragvaldus 1614: 51.). Akárhogy is, amint a VII. cikkelyből látható lesz, a körutazás nem a királyság egészét érintette, hanem csak a nyugati országrész központi fekvésű területeit.

⁷⁹ Azzal párhuzamosan, hogy a tengeri hadjáratra épülő hadszervezetet (*ledning*) felváltotta a nehézlovasszolgálaton alapuló szárazföldi, egyre több vár épült az országban, az építkezések és a karbantartások pedig mind nagyobb terhet róttak a környék parasztságára.

⁸⁰ Azaz a királyi birtokokon levő épületek esetlegesen költséges renoválása is ide értendő (Wessén).

frälse és hat a községből⁸¹ fogják mérlegelni, mit fog segíteni, vagy mit segítsen a község⁸² a királynak.⁸³

7. §. A hetedik cikkely az, hogy templomok, klerikálisok és kolostorok, lovagok és apródok, és mindjökük javai és szolgálói számára a király meg fog tartani minden régi mentességet, a korona jogának károsítása nélkül, és meg fogja tartani, erősíteni fogja és oltalmazni Svédország minden régi törvényét, amelyet a község szabad akaratból és egyetértéssel elfogadott, és amely korábbi királyok és királyi hatalmuk által megerősített,⁸⁴ úgy, hogy semmi törvénytelenesség nem mül felül jogos törvényt, kül-

nösen [pedig], hogy semmiféle külföldi jog nem hozatik be az országba a község számára törvényül és jogul, sem pedig semmi olyan⁸⁵ törvény nem adatik a községnek igényük és egyetértésük nélkül. A király oltalmazni is fogja a községét, és őrizni, különösen a békéset, amelyik békekességben és törvényben akar élni, az erőszakos és igazságtalan belföldiektől épp úgy, mint a külföldiektől; különösen emlékezetében fogja tartani, oltalmazni és erősíteni fogja a templom békéjét, a gyűlés békéjét,⁸⁶ a nő békéjét⁸⁷ és az otthon békéjét.⁸⁸ Minden béke gyarapodik és békétlenség elmúlik aszerint, amilyen a király.

⁸¹ „allmoge” – a MEL-ben a kifejezés hol közösség, hol község (azaz a községek összessége) értelemben fordul elő, e hely azok közé tartozik, amelyeknél egyértelmű a jelentés. Az „allmoge” értelmezéséhez lásd Schück 2005: 58–60.

⁸² Mivel nem a rendes adóról van szó, és nem világos, milyen rendkívülről, nem dönthető el, vajon az országot lakók közossége, vagy a község értendő-e itt.

⁸³ E törvényhely szó szerint bekerült Erik király Uppsalában, 1358. szeptember 14-én kelt oklevelébe, amelyben a södermanlandi parasztokat és egyéb alattvalóit biztosította arról, a jövőben megelégedik törvényes jóvedelmeivel, és csak az országtanács, valamint erre rendelt bölcs parasztok tanácsával és egyetértésével fogja őket rendkívüli adóval terhelni: „...nisi de communi regni consiliarium aliquorum [ac] prudentium rusticorum ad hoc specialiter deputatum consilio et assensu in necessitate alicuius casuum subscriptorum, qui etiam in patriae legibus continentur et excipiuntur specialiter et expresse quosque ad majorem cautelam prout in eisdem legibus exprimuntur praesentibus inseri fecimus invulgari: Först, att vthländsker häär, heeden eller christen will landet häriä eller någor inländes sätter sigh emot cronone, och konunger gitter sig eij annorlunda wärdt; eller att konunger skal krönas eller sine erichzgattu rijda eller barn sitt, son eller dotter, giffita; eller att konunger torfwer huus sin eller vbsala öde byggia; i hwilkom fallom skal biskoper af lagsagu hwarie och siäch af hommanom och siäch af bondom thet mällan sik wäga, hwad hielp allmogen ma drakelikast göre konunge sinom. In horum igitur robur, testimonium et evidentiam firmiorem sigillum nostrum una cum sigillis praedictorum regni con[s]iliarium...” (SDHK nr 7443. Az oklevelet, idézése nélkül, pontatlan keltezéssel említette jegyzetében Wessén is.) Erik Magnusson Magnus Eriksson idősebb fia, a király 1357-ban kényszerült rá arra, hogy megossa vele Svédországot, ám a Mecklenburg által is támogatott Erik 1359-ben meghalt.

⁸⁴ Szokás rámutatni, hogy egyrészt a köz(ös)ség által elfogadott régi törvények tiszteletben tartásának ígérete egy Magnus Eriksson-korabeli, kiadásra soha nem került, a király választásával, esküjével, a köz(ös)ség esküjével, a koronázással stb. foglalkozó *választási rendelet* (*valstadga*) szövegéből származik, másrészt épp e törvénykönyv az, amely, legalább részben, új törvényeket tartalmaz.

⁸⁵ Nem határozza meg, milyen. (Külföldi?)

⁸⁶ A templom és a gyűlés békéjének a megszegésével az *E* négy cikkelye is foglalkozott, a XV. például így: „Most valaki meglapul a másakra várva gyűlésbe vagy templomba menet, és meg akarja ölni, sebesíteni vagy ütni őt, mielőtt az a gyűlésbe vagy a templomba ér, és megteszi valamelyiket – akkor megtörte az esküt.” (MEL 191.) Az *E*-ről lásd Nagy 2014b! Az, aki megtörte

az esküt (azaz az említett eskütörvényeket), a MEL fogalmazása szerint *biltog* lett, azaz a királyság egészében kívül került a társadalmon. (A tisztázatlan etimológiájú *biltog* a MEL-ben a *fredlöst* váltotta fel, noha kivételesen e szó is előfordul.)

⁸⁷ „Most valaki nőt erőszakol, akkor megtörte az esküt. Ha valami látszik a férfin vagy a ruháján, amit a nő tépett, vagy látszik a nőn, vagy kiáltás hallatszik és segélykérés, akkor járási bizottságnak (*häradsnämnd*) kell megvizsgálnia, mi az igaz. Most a férfi küzd a nővel, és nem sikerül ráerőltetni akaratát – ha elszakítja a nő ruháját, vagy kiáltás hallatszik és segélykérés, akkor a férfi megtörte az esküt.

1. §. Ha valaki nőt erőszakol, és ott érik, és megfogják cselekedet közben, tizenkét ember pedig megerősítettnek találja azt, hogy így történt, akkor a férfit kard alá kell ítélni, mégpedig torka elvágasára.

2. §. Ha valaki nőt erőszakol, a nő pedig közben megöli, és ezt tizenkét ember megerősítettnek találja, a férfi fekdűjék megtortatlanul.

3. §. Ha valaki nőt erővel elvisz, elszökik vele az országból, és e cselekedetért törvényesen elítélik, akkor soha nem kaphat békét, amíg a nő *giftomanja* nem könyörög érte.” (*E* XIV., MEL 191.) A középkori királyság leghíresebb nőráblásáról lásd Nagy 2012: 93. A *giftoman* az a férfi, akinek joga volt dönteni a nő férjhez adásáról. Személyét a MEL vonatkozó fejezete így határozta meg: „Apa legyen a lánya *giftomanja*. Ha ő nincs, akkor a fiú az. Ha ő nincs, akkor a lány testvére az. Ha ő nincs, akkor a féltestvére apai ágon az. Ha ő nincs, akkor a féltestvér anyai ágon az. Ha ő nincs, akkor az apai nagyapa az. Ha ő nincs, akkor az anyai nagyapa az. Ha ő nincs, akkor az apai nagybácsi az. Ha ő nincs, akkor az anyai nagybácsi az. Ha ő nincs, akkor az az, aki a legközelebbi rokon apai vagy anyai ágon. Ha a rokonok egyforma közeliek, akkor az a legközelebbi, aki apai ágú, nem pedig az, aki anyai, férfi és nem nő – mindazonáltal az anya tanácsával is, ha ő még él.” (*G* I., MEL 39.) A városi szabályozás ettől némileg eltért (*G* I., ill. *A* II., MEST 39., ill. 57.).

⁸⁸ „Ha valaki más otthonához lovagol azzal a szándékkal, hogy, amikor beér a birtokra, kárt fog okozni a parasztnak (vagy annak háza népének, vagy valakinek, aki annak birtokán van, vagy annak vendégeskedik, vagy szükségében felkeresi annak birtokát), öl, üt, teljes sebet vág, vagy sebet üt, véraláfutást okoz, vagy vérző sebet ejt, akkor mindazok, akik ott voltak a kíséretében, megtörték az esküt.” (*E* I., MEL 188.; „szükségében felkeresi”: oltalomkeresőként). Az otthon békéje a kerítésen belüli területre terjedt ki, valamint a kerítésen kívüli, de a birtokhoz tartozó épületekre (árnyékszék, szauna, stb.), amint erről a III. cikkely tájékoztat. A szabályozás részletességét mutatja a VI. cikkelynek a támadókkal foglalkozó, 1. paragrafus: „Most ki tudnak térni

8. §. Most a király az esküjét a könyvre fogja letenni, és ereklyéket fog tartani a kezében, és eképp szólni: „Kérem hát Istent oly igazul kegyesnek lenni hozzám testben és lélekben, Szűz Máriát és Szent Erik királyt,⁸⁹ és minden szentet, és a szent dolgokat, amelyeken a kezemet tartom, ahogyan meg fogom tartani és erősíteni fogom az összes előszámlált és előzőleg megnevezett cikkelyt, képességem és legjobb lelkiismeretem szerint.” A király pedig fel emelt kezével becsület[é]re és hit[é]re fogja ígérni Istennek és saját közösségének, hogy megtartja esküjét, amelyet a közössége egészének tett, fiatalnak és öregnek, meg nem születettnek és megszületettnek, nem kedvesnek épp úgy, mint kedvesnek, távollévőnek épp úgy, mint jelenlevőnek, akik hallották a király esküjét, és nem szegi azt meg semmi- ben, hanem helyette gyarapítja azt minden jóval, különösen pedig királyi szeretetével. Isten szeretete legyen a mi királyunkkal és az ő közösségével.

9. §. Amikor ő ily módon királlyá választatott és ítéltetett a *lagmanok* és a *landskapok* emberei által, és esküjére járult, amiként előzőleg megmondattott, akkor törvényes király egész Svédországban. Eztán adjon hűbéradományt,⁹⁰ vezesse országát és mind- azt, amiről korábban volt szó, továbbá országában legyen az övé Istentől a legfőbb ítélet az összes bíró felett, és ugyanígy a közösség perei felett, törvény szerint, vagy a teljes igazság kivizsgálása után, amelyiket a kettő közül ő akarja.

VI. Hogyan fognak a *lagmanok* és a *landok* emberei esküre járulni a királyhoz

Most az upplandi *lagman* és minden *lagman* a saját *lagsag*ájából, és az egész község, amelyik velük együtt jelen van a királlyá vételnél,⁹¹ erre az esküre fog járulni.

1. §. Az első az, hogy az egész község, amelyik Svédországban lakik, királynak fogja őt tartani és erősíteni fogja az ő hatalmát és minden királyi jogát.

2. §. A második az, hogy mi igaz engedelmessé- get fogunk iránta tanúsítani, és teljesíteni fogjuk rendelését mindabban, ami Isten és emberek előtt védhető, számára, hogy elrendelje, számunkra, hogy megtegyük, valamilyen jog, az övé, vagy a miénk, megszégyesése nélkül.

3. §. A harmadik, hogy hű és jóakarató szolgálói leszünk, különösen a határokhöz menő hadjáratban, vele együtt védeni országot és földet.

4. §. A negyedik, hogy a község, amelyik régtől fogva, és ma is adóköteles, meg fogja adni és teljesíteni fogja az összes éves és törvényes kötelességét a királynak, jóakaratóan és minden makacskodás nélkül, és el fogja azokat szállítani és vinni a király akarata és saját joga szerint.

5. §. Aztán a *lagman* és az egész község fog esküdni, könyvre és ereklyékre. Akkor a *lagman* azon fogja tartani a kezét és kéri Istent, hogy oly igazan legyen hozzá és az egész községhez kegyelmes testben és lélekben, Szűz Máriát, Szent Erik királyt és minden szentet és azokat a szent dolgokat, amelyeket a kezében tart, ahogy ő az összes, előzőleg előszámlált cikkelyt meg fogják tartani és erősíteni fogják királyuk iránt, legjobb lelkiismeretük szerint, és felnyújtott kézzel meg fogják ígérni Istennek és királyuknak becsületre és hitre, hogy megtartják esküjüket. Ezzel az esküvel pedig, és ezzel a hűség- ígérettel, amelyet a *lagman* és a község esküdtött és ígért a királynak, kötődik mind fiatal és öreg, meg nem született és megszületett, nem kedves épp úgy, mint kedves, távollévő épp úgy, mint azok, akik jelen voltak és esküt esküdtek és hűséget ígértek.

VII. Hogyan fogja a király lovagolni *eriksgataj*át

Most fogja a király lovagolni *eriksgataj*át, a *landok* emberei pedig kíséretre fogják őt, és túszt adni neki, olyat, hogy ő nyugodt biztonságban legyen, és letenni ezt az előbb említett esküt. A király pedig minden *landban* és *lagsagaban* meg fogja ígérni, hogy meg fogja tartani az összes esküjét nekik, amelyeket Uppsalában esküdtött, amikor őt először királynak vették.

1. §. Most a Nap járásának megfelelően fog átlovagolni országán. Akkor azok, akik az upplandi *lagsagaban* lagnak, keresztül fogják kíséretre őt *lagsag*ájukon, Strängnäs-ig. Ott fogják őt fogadni a södermanlandiak, és találkozni vele, kezességvállalással és tússzal, és el fogják őt kíséretre Svintunaig. Ott fogják őt fogadni az östergötlandiak a túszzal együtt, és keresztül fogják kíséretre a *landjukon* a holavedi erdő közepéig. Ott fogják őt fogadni a smålandiak, és el fogják kíséretre Junabäckig. Ott

és menekülni akarhatnak. Mindaz, amit a birtokon vagy a telken kapnak, megtorlatlan marad. Ha a kerítés kapujában küzdenek, annak a lába pedig, aki az otthonra tört, a kapun belülré esik, a feje kívülre, legyen ő megtorlatlan. Ha a lába kívülre, a feje pedig belülré, torolják meg, mert onnan esett, ahol a lábai álltak.” (MEL 189.)

⁸⁹ A 84. jegyzetben említett *valstadga* még Keresztelő Szent János nevét tartalmazta e helyütt (Wessén).

⁹⁰ „län” – Fritz 1972: 81. megjegyzi, feltehetően a kifejezés mindkét értelme értendő e helyütt.

⁹¹ Azaz a IV. cikkelyben említett tizenkét okos és serény ember az egyes *lagsag*ákból.

fogják a västergötlandiak fogadni őt, kezességvállalással és tússzal, és el fogják kíséni őt Romundebodáig. Ott fogják a närkeiek fogadni őt, és keresztül fogják kíséni a *land*jukon az uppbågai hídig. Ott fogják a västmanlandiak fogadni őt, kezességvállalással és békével, és el fogják kíséni az östeni hídig. Ott fogják az upplandiak fogadni őt, és el fogják kíséni Uppsalába.

2. §. Akkor érkezett meg e király törvényesen *land*[jai]ba és ország[á]ba, és lovagolta végig *eriksgata*ját. Megválasztották, amiként a törvény mondja, valamint esküvel és szavakkal megtette mindazt a *land*jainak és a *landok* embereinek, amire irántuk köteles, azok pedig azt, aminek a megtételére iránta kötelesek.

VIII. Most a királyt Uppsalában fogják felesketni és megkoronázni

Amikor a király akarja, fel fogják esketni,⁹² és meg fogják koronázni Uppsalában, vagy másutt az országában, aszerint, ahogy akarja, vagy alkalmasnak találja, mégis, lehetőleg az érsek által, mindketjük méltósága érdekében.

IX. Hogyan fogja a király kialakítani a tanácsát

Amikor a királyt megválasztották, ki fogja választani a tanácsát. Először az érseket, és hozzá az annak alárendelt püspökök közül oly sokat, ahogy az számára alkalmas, azok közül, akik az országában laknak, és más klerikusokat, akik számára hasznosak.

1. §. Tizenketten lesznek a király tanácsában a lovagok és az apródok közül, és nem többen. Ezek az említettek esküt fognak tenni a királyra.

2. §. Először Istenre és a szent dolgokra, amelyeken a kezüket tartják, fognak esküdni, hogy azt fogják tanácsolni a királynak, amiről ők Isten előtt azt tudják, hogy számára és az országa számára hasznos és előnyös, és nem fogják azt elmulasztani kedvezés, rokonság, sógorság vagy barátság miatt.

3. §. A második, hogy erősíteni fogják őt az ország jogát illetően minden hatalmukkal, hogy megtartsa azt az esküt, amelyet az országnak esküdött, a közösség pedig neki. Azt pedig, hogy ezt maguk is megtartják, meg fogják ígérni.

4. §. A harmadik, hogy mindazt titokban fogják tartani, aminek a titkosságát a király akarja, és soha nem lepleznek le semmit, amiből kára származhatik a királynak vagy az országának.

X. Most a király házasságra akar lépni

Most a király házasságra akar lépni, és asszonyának reggeli ajándékot⁹³ adni; az ilyen reggeli ajándékot, hogy mily nagy lesz, a tanácsadói egyetértésével kell adni – azaz mind a püspökök, lovagok és apródok tanácsával, akik a tanácsában vannak –, és nem másképp. A királynak nincs joga várakat vagy erődöket adni,⁹⁴ hanem adjon *landok*ból és birtokokból, amazok tanácsa és egyetértése szerint.

1. §. Nem lesz ez a reggeli ajándék tovább érvényes, mint a királyné életének napjai. Élete idejének leteltével vissza fog kerülni a korona alá. Ha úgy van, hogy a királyné házasságra akar lépni, vagy ki akar utazni az országból, és nem akar tovább az országon belül maradni, akkor az a király, aki az országban van, adja neki a visszaváltás értékét tanácsa egyetértésével [a tekintetben], hogy mily nagy lesz az.

2. §. Senkinek nem lesz joga elvenni a reggeli ajándékot tőle, amíg özvegy, és az országban marad, kivéve abban az esetben, ha nyilvánvaló cselekedetekkel és teljes tanúbizonyságokkal nyer megerősítést, hogy szembehelyezkedik az országgal oly dologban, amely az országnak kárára lehet; akkor elveszítette a reggeli ajándékot és az ezért való váltságot, de nem máskülönben.

XI. Hogyan kell a *frälsék*nek⁹⁵ szolgálniuk a királyt fegyverrel és lovakkal, és hol kell tartani a fegyverszemlét

⁹² E rövid cikkelyben kétszer is ugyanaz, a házasságra vonatkozó fejezetben is alkalmazott (és mindmáig használt) kifejezés (*vigsel*) szerepel.

⁹³ *morgongåva* – a férj adománya a feleségnek az első, a birtokán együtt töltött éjszakájuk másnapján. Ha ingatlan volt, a férj gondozta, a nő, ha megözvegyült, ebből tudott élni. Vidéken, ha a házasságból született gyerek, a reggeli ajándék az ő anyai örökségének számított, ha nem, a házaspár azon tagjává lett, aki tovább élt. Értékének felső határát határozta meg (G X, MEL 43., ill. G IX, MEST 42.), hogy a férj mely táradalmi réteghez tartozott, lásd Nagy 2012: 131.

⁹⁴ E kitétel oka feltehetően az a zavar, amelyik a király édesanyjának, Ingebjørg Håkonsdatternek az 1320-as években folytatott önálló politikájából adódott, amelynek alapját Varberg, Hunahals és Axevall várának ellátásként élvezett birtoklása adta.

⁹⁵ Az itt következő cikkelyei a MEL-nek a király egy Täljében, 1345. július 17-én az östergötlandi *lagsaga*ban élők számára kelt rendeletén (*Tälje stadga*) alapulnak. (Ennek eredetije a stockholmi palota égésekor, 1697-ben elpusztult, a szöveg másolatból ismert [SDHK nr 5201]. A rendelet más része bekerült a G cikkelyei közé.)

Ily módon kell a *frälsék*nek szolgálniuk királyukat: az, aki a birtokát megváltva⁹⁶ akarja birtokolni, legyen akár lovag vagy apród, kivétel nélkül, annak rendelkeznie kell egy oly jó lóval, hogy az legalább negyven *mark penningar* értékű,⁹⁷ jobb, nem pedig rosszabb, hozzá még csatalóhoz való nyereggel, kész sisakkal és teljes fegyverzetettel, mind a testen, mind a lábon, semmit sem kivéve abból, amivel egy kifogástalan ember védje magát.

1. §. A nyolcadik napon Szent Péter napja után minden évben fegyverszemlét kell tartani Uppsalában az egész uppsalai püspökséggel, Västeråsban a västerási püspökséggel, Strängnäsban Södermanlanddal, Örebroban Närkével, Linköpingben Östergötlanddal, Kindával, Tjusttel, Vedboval, Ydrével, Grännával, Tvetával, Vistával és Visingsövel, Kalmarban a kalmari *fögderivel*⁹⁸ és Ölanddal, Rydholmiban Tiohäraddal, Falkenbergben Észak- és Dél-Hallanddal, Skarában Västergötlanddal és Dallah, Tingvallában Värmlanddal.

2. §. Ha úgy történik, hogy valaki a parasztok közül *frälsévé* akar lenni, akkor azon nap előtt fel kell szerelnie magát lóval is, fegyverrel is, hogy azok, akik a fegyverszemlét fogják tartani a király részéről, megvizsgálhassák virtusát és hírnevét, a lovát és a fegyverzetét, és azt is, vajon ő fent bírja-e tartani a *frälse* létet a birtokával,⁹⁹ úgy, ahogy ez előzőleg megmondattott.

3. §. Minden *frälső*nek el kell jönnie a fegyverszemlére, és mindegyik férfinak, legyen akár lovag vagy apród, neki magának kell viselnie a fegyverzetét, és neki magának kell ülnie a saját csatalován, azaz rendelkeznie kell fegyverzettel is, lóval is, úgy, ahogy ez előzőleg megmondattott.

XII. Ha egy *frälse* öregedik, és maga [már] nem fegyverképes

Ha egy *frälse* öregedik, vagy idős és oly képtelen, hogy maga nem bírja a szolgálatát teljesíteni,

akkor el kell jönnie a fegyverszemlére azok elé, akik ezt tartani fogják a király részéről, lóval és az összes fegyverrel, ami ehhez tartozik, és elő kell tárnia akadályait, és lennie kell vele egy embernek, aki az ő javára [azaz helyette] fog szolgálni. Akkor azok, akik a fegyverszemlét irányítják, meg fogják vizsgálni az ő akadályait, valamint azt, hogy az a férfi, aki érte fog szolgálni, hasznos-e az ország szolgálatára, vagy nem. Ha az a férfi, aki érte szolgál, elválasztódnék tőle, akkor ő [az öregedő] vegyen másikat annak helyébe, ugyanazon módon.

1. §. Ha úgy történik, hogy az, aki hadi szolgálatot teljesít lovon, kor vagy betegség miatt maga nincs az ehhez kellő állapotban, de van egy fia, vagy több, akik másoknál szolgálnak,¹⁰⁰ és nincsenek naponta otthon az apánál, akkor az apa hagyatkozzék az ő szolgálatukra, ha az osztás nem történt meg közöttük, de nem máskülönben. Mégis, közülük egynek minden évben el kell jönnie a fegyverszemlére az atya részéről, úgy, ahogy ez előzőleg megmondattott.

XIII. Ha egy *frälse* nem bír tovább maradni a *frälse* létben

Most megtörténhetik, hogy egy *frälse* távozni akar a *frälse* létből, akkor ne tegye ezt meg másként, mint amikor a fegyverszemlét tartják. Akkor azok, akik a fegyverszemlét tartják, meg fogják vizsgálni az ő akadályoztatását és azt, hogy mi alapokon akar elválasztódni a *frälse* létből. Ő pedig ne távozzék el a *frälse* létből azok engedélye nélkül.

XIV. Ha többen vannak együtt egy háztartásban

Ha egynél több *frälse* van el nem különülten, apa és fiai, vagy akár a veje is, aki az ő lányával házas, akkor közülük egynek, aki erre a leginkább

⁹⁶ „sin egendom frälse”

⁹⁷ Nem egykorú adat, de mutatja, mennyire fontos lehetett (életmentő és státuszjelző egyben) a megfelelő paripa: egy *frälse* 1390-ben azt nyilatkozta, a lóva 140 márka értékű, ami akkor 98 tehén értékének felelt meg (Småberg 2004: 58.)

⁹⁸ A *fögderi* a *fogde* igazgatási feladata, illetve az a terület, amelyen ezt a *fogde* ellátta. A *fogde* a latin *advocatus*ból ered, a tiszttség létezésére a 13. század végétől van adat. Az illető a király által pénzügyi (adóügyi), jogszolgáltatási, közbiztonsági jellegű feladatok teljesítésére egyaránt elhívott lett, a helyi társadalom számára ő testesítette meg a központi hatalmat, mégpedig első sorban annak adóztató voltát. (Ezért, ha elégedetlenség támadt, őt érték agyon először.)

A *fögderi* (*advocatia*, *prefectura*) fajtáiból az 1250 (az év, amelyben Birger jarl fia, Valdemar trónra került, elsőként a Bjälbo

nemzetségből) és 1434 (az Engelbrekt Engelbrektsson nevéhez kötött első felkelés kitörése, innen szokás számítani a *tempora disturbiorum* svédországi kezdetét) közötti időszakból történetének kiváló kutatója, Birgitta Fritz a kevés forrás ellenére is összesen bő félszázat tudott elkülöníteni (Fritz 1972: 10–11., 64–69.) A MEL keletkezése idején a legjelentősebb az olyan *fögderi* volt, amelyiknek a központjában vár állt (*borgfögderi*, későbbi szinonimája: *slottslän*). A *fögderik* nagyságáról: Fritz 1972: 63.

⁹⁹ „pröva hans mandom och frejd, hans häst och hans vapen, så ock om han förmår hålla det frälset vid makt med sin egendom” – a *frälse*-lét feltételei a 14. század közepén.

¹⁰⁰ Láttuk, az alsónői rendelet sem csak a királynak szolgálókat tekintette *frälsének*.

alkalmas, kell szolgálatot teljesítenie lóval és fegyverzettel, úgy, ahogy ez előzőleg megmondattott, és ő teszi őket mindöjüket *frälsévé*, mindaddig, amíg egy háztartásban élnek. Amint elkülönülnek, akkor nem lehetnek azért együvé ismét, hogy tovább létezzenek egyetlen *frälse* alatt, hanem azoknak, akik elkülönülnek, kinek-kinek magáért kell szolgálnia.

XV. Mikor kell fegyverszemplét tartani az egyes *landskapok*ban, és milyen jogosultságuk van azoknak, akik azt tartják

A fegyverszemplét a király részéről kell tartaniuk minden egyes előzőleg megnevezett helyen és időben azon férfiaknak, akiket a király erre levelével rendel. Nekik kell arra is ügyelniük, hogy mindazon elemekre odafigyelődjék, amelyek előzőleg megmondattak. Nekik kell megbizonyosodniuk erről, és megcselekedniük ezt, oly igazul, ahogyan a királyuk barátságát bírni akarják, a becsületüket pedig nem kockára tenni, és nem szabad engedniük senkit, sem nagyot, sem kicsit, hogy máshogy legyenek, mint ahogy megmondattott, hanem azoknak legyen meg a lovuk is, fegyverzetük is, inkább jobb, mint rosszabb.

XVI. Ha valaki elrejtőzik a korona szolgálata elől

Ha úgy történik, hogy valaki el merészel rejtőzködni a korona szolgálata elől, amikor azt az ország védelmére rendelik el, vagy a fegyverszemle elől érvényes akadályok nélkül – amelyek ezek, és nem mások: vagy az, hogy az országon kívül van, amikor a szolgálatot elrendelik, vagy betegágyban fekszik, és jó emberekkel erősítették meg, hogy ez így van –, ha valaki így tesz, és nem képes menteni magát úgy, ahogy most megmondattott, el kell veszítenie *frälse* létét, amelyet birtokolt, és soha kaphatja azt vissza, amíg a király különleges kegyelmét nem élvezzi; és ehhez fizessen még negyven márka¹⁰¹ jóvátételt.

XVII. Ha valaki eltávozik a király hadijelvényétől

Ha úgy történik, amit Isten hártson el, hogy valaki eltávozik a király hadijelvényétől, amikor az

ember az ellenség ellen vonul, vagy a király meghatalmazottjától, vagy akár hadi vállalkozás alatt is, amelyet a király vagy a meghatalmazottja bocsát ki, az, aki így tesz, elveszítette életét is, javait is, amíg a király kegyelméből engedélyt nem kap arra, hogy megváltsa életét. Ha anélkül szökik el, hogy foglyul ejtik, soha nem kaphatja vissza békéjét, ha nem élvezzi a király különleges kegyelmét. Ha egy kapitány valakit azzal vádol, hogy így tesz, ez pedig tagadja, akkor egy bizottság¹⁰² fogja eldönteni, amelyik tizenkét férfiből áll, akik részt vettek a hadi vállalkozásban, és ők [a kapitány, illetve a vádlott] fogják kijelölni a bizottságot fele-fele arányban.

XVIII. Ha valaki fogoly lesz a király szolgálatában

Ha valakit foglyul ejtenek a király szolgálatában, akkor a királynak kell őt kiváltania, és meg kell térítenie neki a lovát és a fegyverzetét, és kártalanítania kell.

1. §. Ha úgy van, hogy egy *frälse* csatalova használhatatlanná válik onnantól, hogy ő az ország szolgálatában kivonul, addig, hogy ismét visszatér otthonába, akkor a királynak kell megtérítenie a lovat. A lovat mindazonáltal át kell adni a király marsalljának, ha ő él, vagy tanúskodással is erősítse meg, hogy elveszített egy ily jó lovat. Ha a ló más módon hal meg, mint amelyről most volt szó, akkor ő [a *frälse*] vegyen egy újat a helyébe az ország szolgálatára.

XIX. Ha egy *frälse* csatalova meghal, mielőtt a fegyverszemplét megtartják

Ha egy *frälse* lova meghal, mielőtt a fegyverszemplét megtartják, és ez élő tanúkkal erősítették meg, és teljes tanúságtételével azoknak, akik azt látták, és jelen voltak, amikor az meghalt, akkor adniuk kell neki nyolc hényi haladékot egy oly jó ló vásárlására, amilyen előzőleg megmondattott. Azon a napon pedig, amely számára most kitűzetett, jöjjön az előzőleg megnevezett emberekhez, és legyen akkor mentes peres eljárástól a király számára, ha így történik. Mégis, be kell mutatnia a fegyvereit,

¹⁰¹ A roppant összegű büntetés mértékét a lopással foglalkozó fejezet (*T*) rendelkezései segítenek érzékeltetni: aki két *örénél* (azaz negyed márkánál) kevesebb értékűt lopott el, azt addig korbácsolták, amíg lejtött a bőre. Ha a lopott tárgy értéke két és három *öre* közé esett, az elkövető egyik fülét is levágták, ha három és négy közé, akkor a korbácsoláson felül mindkét fülét, fél

márka értékű lopás („teljes lopás”) felett pedig (egyetlen eset kivételével) a tettest felakasztották.

¹⁰² „en nämnd av tolv män” – végső soron a kifejezés a *nämna*: nevezni igéből származik. Amint itt is, általában olyan, tizenkét főből álló testületet jelöl, amely a jogszolgáltatásban kapott megbízást. Az alábbiakban a fordítása mindenütt „bizottság”.

amikor a fegyverszemplét tartják, ha élvezni akarja *frälse* létét.

XX. Ha egy *frälse* gyereket hagy maga után

Ha lovag vagy apród egy fiat hagy maga után, vagy akár többet is, ennek *frälseként* kell bírnia a javait addig, addig, amíg tizenöt éves [nem lesz]. Aztán neki, vagy másnak az ő részéről, az ország szolgálatába kell állnia, és szolgálatot kell teljesítenie a javaiért, vagy adózni kell, és kötelességét teljesítenie, mint egy paraszt, ha nem bírja teljesíteni a szolgálatot.

XXI. Ha egy *frälse* meghal, és házának asszonya¹⁰³ túléli őt

Az özvegyei olyan férfiaknak, akik *frälseként* szolgáltak életükben, továbbá azok a gyerekeik, akik nem érték el a törvényes kort, élvezni fogják a *frälse* létet, anélkül, hogy a község valamely joga sérül, oly módon, hogy addig, ameddig a nő özvegyként él, *frälse* lesz, és szabad minden szolgálatától, addig a napig, amikor új házasságra lép. Ha *frälsét* kap [férjül], akkor ez szolgáljon az ő javaiért, egyszerűen a sajátjáiért; ha parasztot kap, adózzék és teljesítse kötelességét, mint egy paraszt.

1. §. Ha egy lovnak vagy apródnak lánya marad maga után, akkor ő ugyanazt a *frälse* létet fogja élvezni.

2. §. Ha egy özvegy vagy egy szűz erkölcstelen-séget¹⁰⁴ követ el, akkor elveszítette azt a *frälse* létet, amelyikről most szó volt.

XXII. Hogyan szabad püspököknek, lovagoknak és apródoknak a királyhoz vagy más helyre lovalgolniuk

Az érsek az országon keresztül a királyhoz negyven lóval lovalgolhat, egy püspöke harminc lóval, a király meghatalmazottja harminc lóval és nem

többel, lovagok és apródok a király tanácsában tizenkét lóval és nem többel,¹⁰⁵ lovagok a király tanácsán kívül nyolc lóval fognak lovalgolni, és nem többel, lovagokhoz hasonló apródok hat lóval és nem többel, alacsonyabb rangú férfiak, akik szolgálatot teljesítenek a *frälse* létért, három lóval és nem többel, kivéve hadjárat esetén. Ily módon kell lovalgolniuk a királyhoz. Az, aki ezzel ellentétesen cselekedik, fizessen negyven márka jóvátételt, ez pedig csak a királyé lesz.

XXIII. Milyeneknek kell lenniük a tavernáknak és a tavernásoknak

Most tavernáknak kell lenniük közutaknál, nagyobb falvakban pedig, ahol tavernák nem lehetnek, eligazítóknak, hogy az utazóknak ételmet, lóabrákot árúsítsanak, hajlékot kölcsönözzenek annak, aki ezt barátságosan kéri, cellát, alvóhelyet, istállórészt, mégis úgy, hogy a paraszt jószága nem szorul ki.

1. §. Két vendégfogadónak is kell lennie minden városban, amelyek az utazóknak árúsítani fognak ételt és sört és lóabrákot és mindent, amire azoknak szükségük van. Ha ez nem történik, és nem tartatik meg egy városban, fizessen jóvátételként a polgármesterek mindegyike¹⁰⁶ ebben a városban negyven márkát, minden tanácstag pedig húsz márkát, és az csak a királyé lesz.

2. §. Kifejlett ökröt kereskedőnek vagy parasztnak tizenkét *öréért* kell árulnia, öreg juhot négy *örtugéért*, egy márka sertéshúst és vaját két svéd *penningéért*, teljes nyaláb szénát négy svéd *penningéért*, kenyeret és sört aszerint, ami a legközelebbi városban rendes vásárnapon érvényes. Zabot a birtok gazdájától úgy kell vásárolni, hogy egy vékányi szemnek két *penninggel* többet kell érnie, mint a legközelebbi városban.

3. §. Ha parasztok nem árúsítanak, és nem nyújtanak hajlékot úgy, amiként az most megmondattott, jóvátételül ezért három márkát fizessenek, egyet a királynak, a másodikat a járás fejének,¹⁰⁷ a harmadikat az utazóknak.

¹⁰³ „husfru” – elsősorban előkelő emberek feleségére használt kifejezés, ám belőle ered a *hustru* (feleség) szó.

¹⁰⁴ „lönskaläge” – azokban a századokban, amelyekben a törvények csak a házasságon belüli és heteroszexuális nemi együttét engedték, az ettől eltérő heteroszexuális helyzetekre a svéd törvényekben három kifejezést használtak. A *lönskaläge* nem házások egymással folytatott szexuális kapcsolatát jelölte (a 19. században szűnt meg a büntethetősége), az *enkelt hor* (kb. egyszerű szeretőség) az olyat, amelyikben az egyik fél házas volt, a *dubbelt hor* azt, amelyikben mindkettő, de nem egymással.

¹⁰⁵ Az egyházi vezetés katonai kíséretéhez mérten feltűnően kicsire szabott létszám.

¹⁰⁶ Amint erről volt szó, a MEST *Kg*-je foglalkozik a város vezetésével. A II. cikkelye szerint három-három svéd és német polgármester legyen, valamint harminc tanácstag, közülük azonban minden évben csak egy-egy, illetve tíz-tíz lesz hivatalban. Ha kevesebb tanácstag adódik egy városban, német helyére tehető svéd, fordítva nem (MEST 3.).

¹⁰⁷ „häradshövdingen” – választására a járásnak a *lagman* által összehívott gyűlésén került sor: „...a járás közössége tizenkét

4. §. Egy paraszt nem köteles ételt árusítani ugyanazoknak az embereknek ugyanazon utazás alkalmával többször, mint egy étkezéshez és egy napnyi takarmányhoz, nem tartozik semmiféle útiköltséggel sem, vagy továbbzállítással, ha nem maguk a parasztok akarják ezt, továbbá többnek sem egy alkalommal, mint [ahogy] elrendeletett és előzőleg elmondattott.

5. §. Ha valaki elvesz valamit paptól vagy paraszttól, vagy vendégeskedik házukban akaratum és ezen mi törvényünk ellenére, és ez megerősítést nyer ellenében teljes tanúskodással, akkor a király joga és kötelessége karddal elvételni annak életét, legyen az akár magas vagy alacsony [állapotú], ilyen bűnért és erőszakért. Az efféle emberek, ha ebben elítéltettek, rendben megfoghatók a *lagmanok*, valamint alacsonyabb bíró által is, és meg is kell őket fogni, de nem veszíthetik el életüket, mielőtt az a király és a király ítélete előtt nem volt, vagy azok előtt, akiknél a király ítélete. Ha valaki ilyen alkalommal megöletik általuk, [azaz] a tulajdonos által, vagy azok által, akik védekeznek, azok, akik ilyen tesznek [azaz a rablók vagy támadók], fekéldjenek megtorlatlanul, akár, mint a király kardja számára.¹⁰⁸

6. §. Az, amit nem fizetnek meg, mielőtt a vendég távozik a birtokról, az rablott és nem vásárolt, ha a paraszt vádat emel. Annak pedig, aki ilyen tesz, ugyanazon büntetés alá kell járulnia, amelyik előzőleg megmondattott.

7. §. Ha egy vendég, vagy több azok közül, akik együtt vannak az étkezésnél azon alkalommal, amikor vendégeskednek, öl vagy ölet, vagy vérig sebez, vagy valamely cselekedettel dühében vérző sebet vagy véraláfutást¹⁰⁹ okoz nekik, és ha őket tetten érik, veszítsenek életet életért ebben az ügyben, annyian, ahányan megsebesítették őt vágás vagy szúrás révén. Ha nem érik tetten, járuljon biztonságban a király elé, vagy az elé, akinél a király ítélete,

aztán pedig lesz fél hónapnyi haladéka és békéje. Mindazok, akik ezt tették, [fél] kezükkel adjanak jóvátételt sebért, vérző sebért vagy véraláfutásért,¹¹⁰ mindaz pedig legyen megtorlatlan, amit ők a telken a paraszttól, annak feleségétől, gyerekeitől vagy szolgálóitól kaptak; az, ami ellenük történt a telkükön, úgy kerül visszafizetésre, amiként fentebb megmondattott.

8. §. Ha egy vendég dühödten lovagol el a birtokról, azért, mert nem tehetett meg mindent, amit akart, és más alkalommal ugyane dologért öl, vérző sebet vagy véraláfutást okoz, ha ezért törvényesen elmarasztalt lesz, ugyanazon büntetés alá kell járulnia, amely előzőleg megmondattott, mert nem szabad bosszút állnia a megszállásért való fizetés után.¹¹¹

9. §. Egyebekben a vendéglátó házigazdának, a feleségének, gyerekeinek és szolgálóinak [a] gazda békéjében és törvényében¹¹² kell lenniük, amikor nem vendégeskedik náluk senki.

XXIV. Ha valaki elvesz valamit erővel mástól

Ha valaki erővel vesz el valamit attól, akinek az a kezén van, házat, földet, erdőt, vizet vagy vízművet,¹¹³ vagy valamiféle ténykedéssel azt számára használhatatlanná teszi, és el akarja tulajdonítani azt, vagy akár pénzt is [vesz el erővel], térítse meg a kárt, és ehhez még negyven márkát, három részre osztásra.¹¹⁴

XXV. Ha valaki lemond a felperesi jogról

Az, aki lemond a felperesi jogról, elvesztette jogát a bűnössel szemben, az pedig, aki átveszi a felperesi jogot, annak ne adassék válasz, sem esküvel, sem pénzzel.¹¹⁵ Senki pedig másnak szószólója ne

embert fog kijelölni, akiket akar, a *lagman* maga pedig a tizenharmadik. E tizenhárom fog hármat a király elé tární választásra, azok közül, akik a járásban laknak. Közülük fog venni egyet a király...” (R II, MEL 158.)

¹⁰⁸ „de som sáðant göra ligge ogilla liksom för konungens svärd” – Wessén is felhívta a figyelmet az igen zavaros mondatszerkezésre, az értelem azonban világos: a védők által megölt támadó ügy tekintendő, mintha a király ítélete végzett volna vele.

¹⁰⁹ „sáðar till blod eller ... gör dem blodvite eller blánad” – a *blodvite* is vérző seb, de kisebbet jelöl, mint a vérig sebzés, a *blánad* a bőr elsötétülése ütés következtében. A MEL ismételtlen foglalkozik azzal, esetenként melyik sebesülésért milyen büntetés jár (például E I, II, IX stb., S I XVI).

¹¹⁰ „Alla de ... böte hand för sár, blodvite eller blánad...”

¹¹¹ „... ty han får icke hämnas efter böter för sin gästning.” Számomra bizonytalan értelmű a paragrafus vége. E helyütt a

„böter”-t egyszerűen fizetségnek vettem, abból indulva ki, hogy már az alsnői rendelet is *fredlössé* tette azt, aki megbékélés létrejötte után (ingängen förlíkning) követett el valamit – márpedig a kifizetett megszállás az egyezség egy fajtája.

¹¹² „i bondes fred och lag”

¹¹³ „vattenverk” – vízi malom?

¹¹⁴ Azaz, amint erről volt szó, a felperes, a járás és a király részeseült a negyven márkából.

¹¹⁵ „den som tager emot målsäganderätt honom må icke svaras varken med ed eller pengar” – kétségtelen, hogy az *icke* és a *varken ... eller* külön-külön tagadó értelművé teszik a mondatot, az értelme mégis az a helynek, hogy az olyannak, aki más felperesi jogát vette magára, ne adassék törvény előtt felelet („honom må icke svaras”), és ezt az állítást csak kiegészíti a zárás: sem esküvel, sem pénzzel.

legyen, kivéve az olyan esetekben, amelyeket a törvény mond. Ha valaki ezt teszi, fizessen negyven márka jóvátételt, ez pedig egyedül a királyé.

XXVI. Ha egy *frälse* férfi vagy egy *frälse* nő csalással cserél földet

Ha egy *frälse* férfi vagy egy *frälse* nő cserél, vagy adásvételt tesz¹¹⁶ némelyekkel, akik adóköteles földön laknak, nyilvánosan, ahogy a törvény mondja, titokban pedig, egymás között, olyan feltételekkel, hogy mindketten meg fogják tartani továbbra is a magukét,¹¹⁷ csalással vonva magukhoz a király bevételeit, az, aki így tesz, az teljesen meglopja¹¹⁸ a királyt, minden esetben annak megfelelően, amilyen értékű az volt. Annak, aki nyilvánvalóan, teljes tanúbizonyossággal és esküvel ebben elmarasztalt lesz, tolvaj büntetése alá kell kerülnie, az adóköteles pedig térítse vissza a királynak az összes éves kötelezettséget mindenegyves évért, amiként a törvény mondja.

XXVII. Ha valaki erőszakos cselekedetet követ el azzal szemben, akit a király a békéjébe vett

Ha valaki erőszakos cselekedetet követ el azzal szemben, akit a király nyílt levelével vett a békéjébe, azért, mert az vádat emelt ellene a király előtt, ha elfogták, és teljes tanúbizonyossággal törvényesen elmarasztalták, elvesztette életét és ingóságát, a jogos örököse pedig vegye a földjét. Abból az ingóságból pedig a felperes vegye a harmad részt, a király pedig vegyen két részt.

XXVIII. Ha valaki megszegi a király vagy a meghatalmazottja ítéletét

Ha valaki megszegi a király ítéletét, amelyet a király adott, vagy a meghatalmazottja, és van erről ítéletlevele, fizessen negyven márka jóvátételt, és

az egyedül a királyé lesz. Ezt a negyven márkát tizenkét embernek kell behajtania a bűnöstől, először az ingóságából, ha nem elég rá az ingóság, akkor mérjék fel a házat, ha nem elég rá a ház, akkor becsüljék fel a földet, úgy mégis, hogy az ő rokonai és közvelvalói jogosultak lesznek visszaváltani a földet egy éjen és egy éven belül, annak értékén. Ha ez nem elég mind a királynak, a felperesnek és a járásnak, akkor legyen fogvatkozás mindőjük számára, ugyanannyi márkából, mint márkából,¹¹⁹ kivéve, ha tartozásról van szó, akkor először kiméretik a felperesnek az ő teljes joga, és aztán a királynak az ő teljes joga.

XXIX. Ha valaki tartozásért perel valakivel

Most valaki, akinek levele van valakiről tartozás kérdésében, a király elé jön, az pedig, akivel szemben a per zajlik, nincs ott, hogy válaszoljon, akkor a királynak kell a pereskedő számára kirendelni egy embert vagy kettőt abban a *landskapban*, amelyekben az lakik, akivel szemben a per zajlik, és az egyiküknek, vagy mindkettejüknek kell annak, aki ellen a per zajlik, eleget tennie a pereskedő számára azon a napon, amelyet a király meghagy a levelével. Vagy pedig fel kell ott mutatnia nyugtáját annak megerősítésére, hogy megadta neki a tartozást a *landslagnak* megfelelően. Azt pedig, hogy [ez] így ment végbe, azoknak, akik ott jelen voltak, levelükkel a király tudomására kell hozniuk.

XXX. Mit kell annak jóvátételül fizetnie, aki vadászik a király parkjaiban

Ha valaki vadászik a király parkjaiban, akárhol is vannak azok, elvesztette lovait és számszeriját, és ehhez negyven márkát, és ezt a járási bizottság fogja eldönteni, ha őt nem érik tetten, és az [a negyven márka] egyedül a királyé lesz.

¹¹⁶ A földszerzésnek ekkor öt törvényes útja volt: „Egy az örökség, ha [a föld] törvényesen örökölt, a második a csere, ha törvényesen cserélt, a harmadik a vásárlás, ha törvényesen vásárolt, a negyedik az ajándék, ha törvényesen adott, az ötödik a zálogba tett föld, ha törvényesen zálogba tett, és a zálog túl régóta állt fenn.” (azaz a tulajdonos már elvesztette jogát a visszaváltásra; *J I*, MEL 72.)

¹¹⁷ Azaz a föld természete (*jordnatur*) ekkor (és még századokig) a birtokostól függött. Ennek megfelelően a középkorban három fő csoportja létezett: korona-, *frälse*- (egyházi és világi egyaránt) és adózó, azaz paraszti (*kronojord*, *frälsejord*, *skattejord*). Ha a paraszt (akár látszólag) eladta a földjét egy *frälsének*, akkor a korona bevétele csökkent, ezért utóbb, a nyköpíngi egyezségben

(1396. szeptember 20.) Margareta Valdemarsdotter megtiltotta a birtok elszakítását a koronától vagy adózó paraszttól. Rendeletének egy következményeként egy világi *frälse* kétféleképp gyarapíthatta birtokát: új föld művelés alá vonásával, vagy más *frälse* rovására, emiatt pedig a várhűbérékért és a jövedelemmel járó tisztségekért folytatott küzdelem az arisztokrácián belül még élesebbé vált.

¹¹⁸ „han är full tjuv från konungen” – „teljes tolvaj” a *T V*, VI (MEL, 268.) szerint az, aki fél márka értékűnél többet lopott (lásd ehhez a 101. jegyzetet), ha ez rábizonyult, felakasztották.

¹¹⁹ „lika mycket av mark som av mark” – azaz az egyiknek járó márkából ugyanannyi, mint a másiknak (és a harmadiknak) járóból, a veszteség egyenlő.

XXXI. Most tizenkét ember fogja megvizsgálni,
történik-e valami megszegés
a *konungsbalkennek*

Most történhetik úgy, hogy valamit abból, ami a *konungsbalkennek* áll, megszegnek a király ellen, akkor tizenkét férfit kell erre rendelni mindegyik *lagsagában*, kiválasztva és kijelölve közösen a király és a *lagman*¹²⁰ által. Nekik kell figyelmes gondoskodással felkutatniuk és felderíteniük – kinek-kinek a maga *landrészében*, amelyet neki osztottak, hogy abban felügyelje a törvényt – mindazokat, akik háborgatják a közösséget e törvény ellenében. Ezt az esküt fogják pedig letenni Istenre és az ő szent dolgaira és saját földi becsületükre, és így fognak szólni: Kérjük Istenet és a szent dolgokat, amelyeken a kezünket tartjuk, segítsenek minket, oly igazul, ahogy mi nem fogunk valakit bűnössé tenni, aki nem bűnös, sem pedig nem bűnössé, aki bűnös, azon lelkiismeret és értelem szerint, amelyet Isten nekünk adott, és ezt nem fogjuk elmulasztani rokonság, sógorság vagy félelem miatt, vagy barátság vagy valami kedvezés miatt, és kötelezzük magunkat, hogy sértetlenül meg fogjuk tartani az összes fent megnevezett cikkelyt, és azokat, amelyek utánuk következnek ebben a fejezetben, az ezen fentebb megnevezett jog szerinti felelősséggel,¹²¹ úgy segítsenek minket Isten, és a szent dolgok, amelyeken a kezünket tartjuk. Az, akit a tizenkettő, vagy közülük hét ment, megmentett a király ítélete számára a eljárás és a felperes ellenében. Az, akit ők elítélnek, a király vizsgálata alatt elítélt, keze, nyaka, élete és javai vagy ingósága vesztésére a király és a eljárás javára, a büntetteknek megfelelően.

XXXII. Az erőszakos megszállásról¹²²

¹²⁰ E szó bizonytalan olvasat (Wessén), lehet, hogy „a *land* emberei” a helyes.

¹²¹ „vid ansvar enligt denna förut nämnda rätt” – Wessén értelmezése: e tizenkettő ugyanazt a büntetést kapná, amelyet testületként engedett elkerülni.

¹²² Az erőszakos megszállásról (*våldgästning*) a tavernáknál már volt szó, a KrL e helye („Huru waldzgerminga scula kaeras...”) nem is ezzel foglalkozik, hanem erőszakos cselekedetekkel (*våldgästning* helyett *våldsgärning*).

¹²³ „sockenmän” – azt, hogy a kifejezés a 14. század közepén mindegyiküket jelölte-e, vagy pedig, mint századokkal később, a parasztok közül csak azokat, akik adót vagy bérleti díjat fizetőként (azaz: *skattebönder* illetve *landbor*) jogosultak voltak részt venni a *socken* döntéshozó fórumán (*sockenstämma*), nem tudom megmondani.

¹²⁴ Valójában a király bizottsága (*konungens nämnd*, *konungsnämnd*) a XXXI., valamint az e cikkelyben olvashatónál is nagyobb jogkörrel rendelkezett: „Az, aki hadat állít a király vagy

Minden erőszakos megszállásért vádat kell emelni, a legközelebbi ünnepnapon azután, hogy a jogtalanság megtörtént, egyházközségi férfiak¹²³ és szomszédok előtt, amiként a *land* első gyűlésén is, vagy a gyűlésen abban a eljárásban, ahol ő lakik, vagy a cselekedet elkövetése utáni legközelebbi hat hét alatt maga a király előtt is, vagy az előtt, akinél az ítélete van. Ha nem emel vádat úgy, amiként megmondattott, akkor mindenkinek a pere erőszakos megszállásért halott és érvénytelen. Az, aki ellen vádat emelnek, nyugalomban járuljon válaszadásra a tizenkettő elé, és térjen meg tőlük, és legyen tizen-négy napnyi haladéka. Ha nem akar válaszra járulni, akkor elítélt lesz a büntetése miatt, a büntetés pedig jöjjön rá az általa megszegettek szerint. Ha az, akit vádolnak, azt gyanítja, vagy attól fél, hogy valaki a tizenkettő közül jogtalanul elfogult ellenében, akár rokonság, sógorság, barátság, ellenségesség, irigység vagy rosszakarat miatt, és ezt tisztán meg tudja erősíteni, és ki tudja mutatni eggyel, kettővel vagy hárommal szemben, akkor azokat ki kell zárni, de nem többet, és állítanak másokat a helyükre erre az alkalomra, és nem tovább.

XXXIII. Ahol vétének a király ítélete ellen, ott a király bizottságának kell erről megbizonyosodnia, és jóvátételt megítélnie a király, a felperes és a eljárás számára

Ha valaki nem tartja meg a király ítéletét, a király bizottságának kell hozzá az otthonába utazni, és kimérni nála a királyt illető jóvátételeket ítélt-szegésért, és mindenkinek az ő jóvátételeit, amelyeket nála megítéltek, aszerint, ami előzőleg megmondattott.¹²⁴ Ha a király egész bizottsága nem tud jönni, akkor legalább kettőnek a bizottságból oda kell mennie, ahol ő lakik, és lenniük kell velük más

az ország ura ellen, vagy kísérlet tesz a foglyul ejtésére vagy a megölésére, vagy erőszakos cselekedeteket vagy valami jogtalanságot hajt végre levéllel, tanáccsal, cselekedetekkel vagy segítséggel, az el fog veszíteni földet, javakat, életet, ha elkövetés közben fogják el. Most felróják neki, és nem elkövetés közben megfogott: a király nämndjén fog állni a dolog, és aztán ők fognak esküdni, ki-ki magáért, ami az esküben áll, amiként az esküjében hangzik. Ha elítélik őt, elvesztett mindent, amint előzőleg megmondattott. Ha felmentik, legyen *saklös*.” továbbá: „Ha valaki külföldi haderőt vezet szülőföldje ellen, fegyvert visel jogos ura ellen és pusztítja saját szülőföldjét, kivéve abban az esetben, amikor azt a királyt kíséri, aki törvényesen érkezett az országba, akkor ő és mindenki, aki vele volt, elvesztette életét, tulajdona pedig a korona örök birtokába jut. Ha valakinek ily dolgot tulajdonítanak, az pedig nem nyilvánvaló, akkor a király bizottsága fogja felmenteni vagy elítélni őt. Ha felmentik, legyen *saklös*, ha elítélik, veszítse életét is, javait is.” (H VII, VIII. MEL 214–215.)

derék embereknek abból a járásból, ahol ő lakik, úgy, hogy a bizottság mindig teljes számú, vagy legalább hét [tagú]. A király bizottságát kell illetnie pedig, a munkájáért és a kosztjáért, minden, a király ítélete elleni bűnökért [kiszabott] jóvátétel harmadrészenek.

Források

- KrL: *Kristofers Landslag* (http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/01_Bitar/B.L1.A-KrL.html)
- MEL: Holmbäck, Åke – Wessén, Elias: *Magnus Erikssons landslag*. Lund, 1962. (Rätthistoriskt bibliotek, sjätte bandet)
- MEST: Holmbäck, Åke – Wessén, Elias: *Magnus Erikssons stadslag*. Lund, 1966. (Rätthistorisk bibliotek, sjunde bandet)
- Petersson, Olof – Wahlgren, Anna (red.) 1999: *Sveriges konstitutionella urkunder*. SNS Förlag, Stockholm.
- Ragvaldus 1614: *Leges Svecorum Gothorumque per doctorem Ragvaldum Ingemundi ... latinitate primum donatae nunc autem zelo patriae illustrandae Iohannis Messenii ... a multiplici librorum errore fideliter vindicatae...* Stockholmiae Typis Christopheri Reusneri typographi regii, MDCXIV
- SDHK: Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (riksarkivet.se/sdhk)
- Werböczy, Stephanus 1990: *Tripartitum. A discsőéges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve* [Latin-magyar kétnyelvű kiadás.]. Téka Könyvkiadó, Budapest.

Felhasznált irodalom

- Banyó Péter 2001: „Én voltam a legjobb középkorász a Postán” (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/„en-voltam-a-legjobb-kozepkorasz-a-postan”> – Letöltés: 2017. augusztus 31.)
- Bolin, Sture 1935: Folkungarna. En terminologisk och historiografisk undersökning. *Scandia* 8. nr. 2. 210–242.
- Engel Pál 2001: *Szent István birodalma*. MTA TTI, História, Budapest.
- Engel Pál 2003: A szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. In: Engel Pál: *Honor, vár ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Osiris Kiadó, Budapest, 198–224.

- Eriksson, Bo 2011: *Svenska adelns historia*. Norstedt, Stockholm.
- Fritz, Birgitta 1972: *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434*. Almqvist et Wiksell, Stockholm.
- Harrison, Dick et al. 2009: *Sveriges historia 600–1350*. Norstedt, Stockholm.
- Helle, Knut (ed.) 2003: *The Cambridge history of Scandinavia, Vol. 1: Prehistory to 1520*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hellquist, Elof 1922: *Svensk etymologisk ordbok*. C. W. K. Gleerups förlag, Lund.
- Holmbäck, Åke 1962a: Inledning. In: MEL XIII–L
- Holmbäck, Åke 1962b: När började man tillämpa Magnus Erikssons landslag i de särskilda lagsagorna? In: MEL LVI–LXII
- Holmbäck, Åke 1966: När författades Magnus Erikssons stadslag? In: MEST LV–XCVII
- Jägerstad, Hans 1948: *Hovdag och råd under äldre medeltid. Den statsrättsliga utvecklingen i Sverige från Karl Sverkerssons regering till Magnus Erikssons regeringstillträdande (1160–1331)*. Lund.
- Larsson, Lars-Olof 1985: Jordägfördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering. *Scandia* 51. nr. 1. 61–90.
- Liedgren, Jan 1962: Landslagens stadsfästelsebrev 1442 och dess besegling. In: MEL LXIII–LXIX.
- Nagy Gábor 2012: *A középkori Svéd Királyság története*. Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- Nagy Gábor 2014a: Egy modern demokrácia gyermekkorából: Három szöveg a Bjälbo-nemzetség uralmának idejéből. In: Buhály Attila – Reszler Gábor – Szoboszlai György (szerk.): *Falak és választóvonalak a történelemben*. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 99–108.
- Nagy Gábor 2014b: „...har brutit edsöret”: Magnus Eriksson országos törvénykönyvének eskütörvényei. In: Horváth Zita (szerk.): *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XVIII, Fasciculus 1*. Egyetemi Kiadó, Miskolc, 173–186.
- Nagy Gábor 2017a: Natio Gothica. A gót azonosságtudat a latin nyelvű svéd történetírás első alakjainál. In: Kasza Péter – Kiss Farkas Gábor – Molnár Dávid (szerk.): *Scientiarum miscellanea. Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 29–44.
- Nagy Gábor 2017b: Az uppsalai érsekségtől a kajaneborgi várbörtönig. A latin nyelvű svéd történetírás négy alakjáról. In: Nagy Gábor – Rada

- János – Viskolcz Noémi (szerk.): „...nem egyetlen történelem létezik.” *Ünnepi tanulmányok Péter Katalin 80. születésnapja alkalmából.* Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XXI, Fasc. 2, 247–265.
- Nilsson, Bertil et al. 1998: *Sveriges kyrkohistoria 1. Missionstid och tidig medeltid.* Verbum, Stockholm.
- Nilsson, Göran B. 2014: Vad man bör veta om Yngre Västgötalagen. In: *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Årsbok MMXIV.* Kungliga Vitterhetsakademien, Stockholm, 87–107.
- Robert, Kyra 1998: Christoph Reusner der Ältere. Revals Erstdrucker im 17. Jahrhundert. In: *Stad und Literatur im deutschen Sprachraum der Frühen Neuzeit.* Hrsg. von Klaus Garber unter Mitw. von Stefan Anders und Thomas Elsmann. Niemayer Verlag, Tübingen. Bd 2., 813–821.
- Schlyter, Carl Johan 1834: *Corpus iuris Sueo-Gothorum antiqui. Volumen III. Samling af Sveriges gamla lagar. Tredje bandet. Uplandslagen.* Norstedt, Stockholm.
- Schlyter, Carl Johan 1862: *Corpus iuris Sueo-Gothorum antiqui. Volumen X. Samling af Sveriges gamla lagar. Tionde bandet. Konung Magnus Erikssons landslag.* Lund.
- Schück, Herman 2005: *Rikets råd och män. Herredag och råd i Sverige 1280–1480.* Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi, Stockholm.
- Småberg, Thomas 2004: *Det stängda frälset. Makt och eliter i det medeltida lokalsamhället: Marks och Kinds härader i Västergötland ca 1390–1520.* Göteborgs Universitet, Göteborg.